

Szitakötő

Liget

Bátraké a szerencse
A lovag és az árnyéka
Napóra
A zenei összerakó
Szóbjajokok

Nézzük együtt ... *Nagy István képeit!*
Hogyan csináljunk kuckót és minek?
Palackposta ... *Tengeralattjárókelő*
Szitakötő-szótár

2

a kíváncsi gyerekek folyóirata

Centauri > Bátraké a szerencse	1
Búth Emília > Kiderül	4
Békés Pál > A lovag és az árnyéka	6
Marton Géza > Napóra	10
Victor András > Miért vörös a lenyugvó nap?	12
Levendel Júlia > Szép ... a pók	14
Horgas Béla > A kabóca és a szitakötők Álom egy szenderrel	16
A törékeny fűz és a kanalas gém	
Molnár Péter > Az utazás folytatódik	18
Hollós Máté > A zenei összerakó	22
Nézzük együtt ... Nagy István képeit!	24
Varga Zoltán Zsolt > Hogyan csináljunk kukkót és minek?	26
Kámán Balázs > A gonosz öregember	28
Szóbajnokok	31
Várady Judit > Miből van? Hogyan van?	32
Pegazus hátán ... A Loreley-szikla	34
Képes beszéd ... Idomított elefánt > Valachi Anna szövege Horváth Dávid fotói	36
Időjáték ... A szirének	38
Lackfi János > Pete-lét Ha nagy leszek	41
Handi Péter > Palackposta ... Tengeralattjárókelő	42
Jámborné Balogh Tünde > Képzelné lehet ... Varázsige: játék	44
Győrffy Iván > Szitakötő-szótár	46
Pandero > Képregények	6-7 9 30
Kulturális ajánló	borító III.
Hogyan tovább, te mesehős?	borító IV.

A szám alkotói >

Békés Pál, Böröczki Tamás, Búth Emília, Centauri, Győrffy Iván, Handi Péter, Hollós Máté, Horgas Béla, Horgas Judit, Horváth Dávid, Jámborné Balog Tünde, Kámán Balázs, Lackfi János, Levendel Júlia, Marton Géza, Molnár Péter, Pandero, René Margit, Valachi Anna, Várady Judit, Varga Zoltán Zsolt, Victor András

Támogatók > Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Miniszterelnöki Hivatal, Táncsics Alapítvány, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium
Médiatámogató > Duna Televízió

Szerkesztők > Horgas Judit, Levendel Júlia, Horgas Béla

Grafikai tervező > René Margit
Olvasószerkesztő > Bohus Magda
Munkatárs > Hakszer Éva

Kiadja > a Liget Műhely Alapítvány
Szerkesztőség címe > 1122 Kissvábhegyi út 4-6.
E-mail > info@szitakoto.com
Internet > www.szitakoto.com

Nagy és Társa Nyomda és Kiadó Kft.
Felelős vezető > Szűcs Ernőné
ISSN 1789-4972

Terjeszti > a Lapker Rt.
Előfizethető közvetlenül a kiadónál, a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a HELIR-nél (1089 Budapest, Orczy tér 1.)
Előfizetési díj egy évre > 1680 Ft
Megjelenik negyedévente.

Bátraké a szerencse

Biztos sokszor hallottad már, milyen fontos a tudás. Unos-untalan mondják otthon, az iskolában – még a tévében is. Mintha a tudás volna a legfontosabb! Szerintem pedig van, ami a tudásnál is fontosabb: a *tudásvágy*. Ez aztán csakugyan nélkülözhetetlen. S ha néha úgy érzed, benned nincs tudásszomj, tévedsz. Minden ember – gyerek és felnőtt egyaránt – kíváncsi, persze kíváncsiságunk mértéke különböző, és nem mindig ugyanarra vonatkozik. Igaz, hogy könnyen kedvünket szegi, mintha megfojtaná érdeklődésünket, mikor kérdéseinkre azt mondják: buta kérdés. Szeretném, ha tudnád – ha elhinnéd nekem –, hogy válaszok még csak-csak lehetnek rosszak, de kérdések aligha. „Kérdezni nem szégyen” – biztatnak nagyon helyesen. Ne félj kérdezni, ha pedig téged kérdeznek, és nem tudod a választ, ne szégyelld kimondani: „nem tudom”. Légy bátor, és melléd szegődik a szerencse éppúgy, mint a tudás.

A kérdezés, a tudásvágy fontosságát megérted, ha mesélek neked egy emberről, aki tudott és mert kérdezni. Mára nagyon híres lett, és sokat köszönhetünk neki. Ez a szakállas orvos az ausztriai Altenberg városkájában élt, és úgy hívták: Konrad Lorenz. Tudós férfiú létére meglehetősen furcsa dolgokat művelt a kertjében és a háza közelében található tónál. Vadludakat nevelt, közelebbről *nyári ludakat*, s hogy máris felszedj egy kis tudást, elárulom: ez az egyetlen vadlúdfaj, amely Magyarországon is költ. Tehát Konrad Lorenz a kislibákat attól a pillanattól nevelte, hogy kibújtak a tojásból. A sárga csöppségek hűségesen követték mindenhová, a lakásba, a kertbe, s mivel vízimadarak voltak, kivitte őket a tóra is, ahol együtt úszkált velük. A kislibák az orrát bökdösték, sipítóva hívogatták, ő meg visszasipított a ludacskáknak. Képzelheted, hogy a szomszédok, a környékeliek mit szóltak! Gondolták: Konrad bácsi talán bolondgombát evett. Hát ha még azt is tudják, mire volt kíváncsi az altenbergi orvos, milyen kérdésre kereste a választ, amikor napos libákat dédelgetett! A kérdés így hangzott: miért követi a kisliba az anyját? No látod, pontosan ezt mondják buta kérdésnek! Ugyan miért követné? Hát mert az anyja!

Pedig a válasz korántsem ilyen egyszerű. Konrad Lorenz észrevette, hogy a kislibák bárkit-bármit követnek, akit-amit a kikelésük utáni néhány órában látnak – legyen az a Lorenz nevezetű habókos ember, legyél te, legyek én, sőt, legyen a porszívó, a fűnyíró, a labda, a talicska, a kenyérpíró, az úszógumi – szóval bármi, ami abban a néhány órában az orruk, azaz a csőrük elé kerül. Annak az embernek, állatnak, tárgynak a képe vésődik be a kobakjukba, s a

Ne félj kérdezni, ha pedig téged kérdeznek, és nem tudod a választ, ne szégyelld kimondani: „nem tudom”.

továbbiakban, egész életük során azt a valamit vagy valakit követik. Ez meglepő felfedezés volt, senki sem hitte, hogy így alakul ki a kislibák kötődése anyjukhoz. A jelenség külön tudományos nevet is kapott: idegen szóval *imprinting*, magyarul „bevésődés”, s azóta számos állatfajnál kimutatták. Annak pedig, ami a bevésődést lehetővé teszi, a *nyitott genetikai program* nevet adták. Kissé ijesztő kifejezés, elismerem, de amit takar, a világ egyik legizgalmasabb felfedezése. Konrad Lorenz az *etológia*, vagyis az állatok viselkedésével foglalkozó tudomány atyjának tartják azóta is, Nobel-díjat is kapott, de nem a díj a fontos ebben a történetben, hanem hogy volt egy ember akkor Ausztriában, aki olyat kérdezett, ami másoknak eszébe se jutott, amiért egyesek talán megmosolyogták. Meghökkenítő felfedezés volt – méltán kapott annyi elismerést.

Hidd el, ha te kérdezel, ha te vagy kíváncsi, a te életed is kalandosabb lesz.

Ha a híres etológus madarai felkeltették érdeklődésedet, máris ajánlhatom egyik könyvét, ami az én gyerekkoromban hiánycikk volt, valósággal vadásztunk rá. Egymástól kértük kölcsön, és amikor újra kiadták, már a megjelenés napján rohantunk megvenni. A könyv címe: *Salamon király gyűrűje*. Akarsz magadnak egy jó hétvégét? Szerezd be és olvasd el! A címhez csak annyit mondok, hogy a hagyomány szerint, aki Salamon király gyűrűjét viseli, megérti az állatok nyelvét. Ha elolvasod a könyvet, nemcsak az állatok nyelvének megértésében jutsz előre, hanem rájössz arra is, hogy az egész világnak, állatoknak, növényeknek, köveknek, hegyeknek, minden tudásnak, amit kötelességből vagy szórakozásból felszedsz, üzenete, nyelvezete van, és ha bátran kérdezel, kíváncsi vagy, akkor a természettől érkező válaszokat is könnyebben érted meg. Amit hallasz, olvasol és megtanulsz, néha ellenőrizheted is! Én is „ellenőriztem”, hogy a lúdfélék követik-e az embert. Ezért vadkacsafiókákat neveltem fel, s bár repülni is tudnak, nem mentek el az udvaromról, és a számból vették el a kenyeret. Valóban fajtársuknak tekintettek, én pedig, azóta, hogy tagja lehettem egy récecsapatnak, kicsit a tőkésréce szemével is látom a világot, ráadásul azt is tudom, hogy Konrad Lorenz számára a ludak, récék, csókák nemcsak a tudományos kísérlet résztvevői voltak, hanem közvetítők az élővilág egésze felé, és együtt úszkálva velük valószínűleg ugyanazt érezte, amit én, amikor hazaérve egy egész récecsapat repült elém.

Azt kívánom, fedezd fel magadban a tudásvágyat, vedd fel a kapcsolatot a külvilággal bátran – rengeteg kalandod lesz!

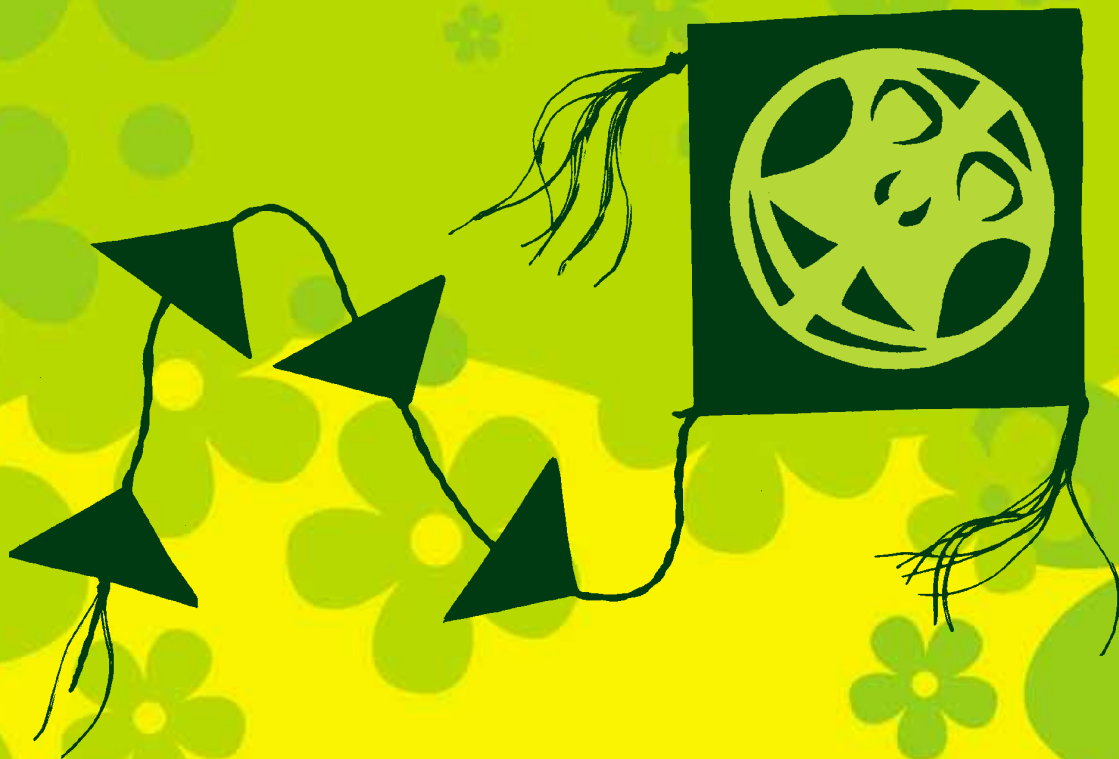
CENTAURI

Kiderül

Esik, kiderül.
Esik, kiderül.
Unom, cudarul.
Épp csak felszárad,
épp csak felszárad,
ázik az udvar.
Cuppog a sár,
undok a nyár.
S mire kimondom,
háztetőn, lombon,
gyöngyöt vet a nap:
szivárványt feszít,
szivárványt feszít,
hétszín pillanat.

És van, hogy csak esik, esik, esik... és unni se győződ. Akkor vedd elő a papírt, az ollót, s szükséged lehet még egy ceruzára. Na jó, hozd ide a körzőt is, ha nincs kéznél egy kistányér, nagyobb pohár, amit a lapdra helyezve körberajzolhatsz. Kész a kör? Vágd ki, hajtsd kettőbe, azaz félbe. Ha talpra (két körívre) állítod, s az élét (a kör átlóját) megérinted, megbillented az egyik oldalon, úgy hintázik, mint egy bölcső vagy hintaló.

Most fektesd oldalára a félbehajtott papírkorongot. Felül legyen a hajtás. Rajzolj egy madarat a félkörbe úgy, hogy a madár hasa, begye, kövesse a félkör vonalát. Próbáld minél egyszerűbben. Fej, csőr, test, faroktollak. Minden külön-külön.

A kivágásra szánt formákat jól tervezd meg, gondold át. Próbáld elképzelni, mit vágsz majd ki, mi pottyan ki a papírból, s mi marad a kezvedben. Lehet, hogy elsőre nem sikerül, de ne add fel, én már legalább ezer ilyen álmodtam, nyirkáltam, de nekem se könnyű.

Kis hegyes ollóval dolgozunk. Haladj mindig a megrajzolt vonalak mentén. Vigyázz, dupla papírt vágsz! Jól fogd össze, fedje egymást a két félkör. Fej, csőr, test, faroktollak. A következőnek már szeme is lesz, ügyelhetsz a részletekre, finomíthatsz. Így, így. Kész a madár. Ha így állítod a talpára (két körívre), s hintáztatod a papírt, olyan, mintha a madarad csipegetne valamit a földről. Vagy iszik? Csőrében a vízzel emeli a fejét, nyel, majd újra előrehajol.

Hajtsd szét a lapot! Ha ügyesen rajzoltál, jól forgattad az ollót – hoppá! – : egy bohóc-arc, egy papírsárkány-arc vigyorog, vicsorít, mosolyog rád. Ha elég nagy volt a papírkorongod, az arcod elé emelve mögé is bújhatsz. S látod, már süt is a nap.

BÚTH EMÍLIA

A lovag és az árnyéka

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy lovag, úgy hívták, Bonifác. Kezdőnek számított, éppen csak nekikezdett a mesterségnek. Ha most valaki azt kérdezné, pontosan mi is volna egy lovag mestersége, a válasz egyszerű: az a dolga a világban, hogy küzdjön a gonosz ellen, tegye a jót, gyámolítsa az árvákat, a gyöngéket és más efféléket. Legalábbis így vélte Bonifác atyja, a messze földön nevezetes Bendegúz. Ő is atyjától örökölte a nemes gondolatot, a híres Balambértól, az meg az ő atyjától, Boldizsártól, az meg az övétől, Bodomértól és így tovább, vissza az idők kezdetéig.

Bonifác atyja tehát, amikor fia már tudott bánni a karddal, lándzsával, íjjal-nyíllal és más hadiszerszámokkal, és szíve is tele volt emelkedett gondolatokkal, ahogyan illik és kell, behívatta utódját és örökösét a tágas nagyterembe.

- Daliás ifjúvá cseperedtél, fiam, Bonifác. A mai nappal megkezdődik képzésed utolsó, legfontosabb szakasza. Mától kezdve három éven át kóbor lovag leszel, azután hazatérsz hozzánk. Itt ülünk majd a nagyteremben úgy, mint most, én és anyád... - itt tétován körülnézett - Anyád? Hol az anyád?

Ekkor szaladt be a konyháról Bendegúz felesége, a kerekded Begónia, aki éppen az útra való hamuban sült pogácsát gyúrta, szaggatta a fiának. Mert hát - ezt talán már korábban is illett volna említenünk - az ősi család az idők során úgy elszegényedett, hogy egyetlen szolgáló sem maradt a düledező lovagvárban, maguk sütötték a pogácsát, foldozták a lyukas tetőt és patkolták az egy szem kókadt lovat.

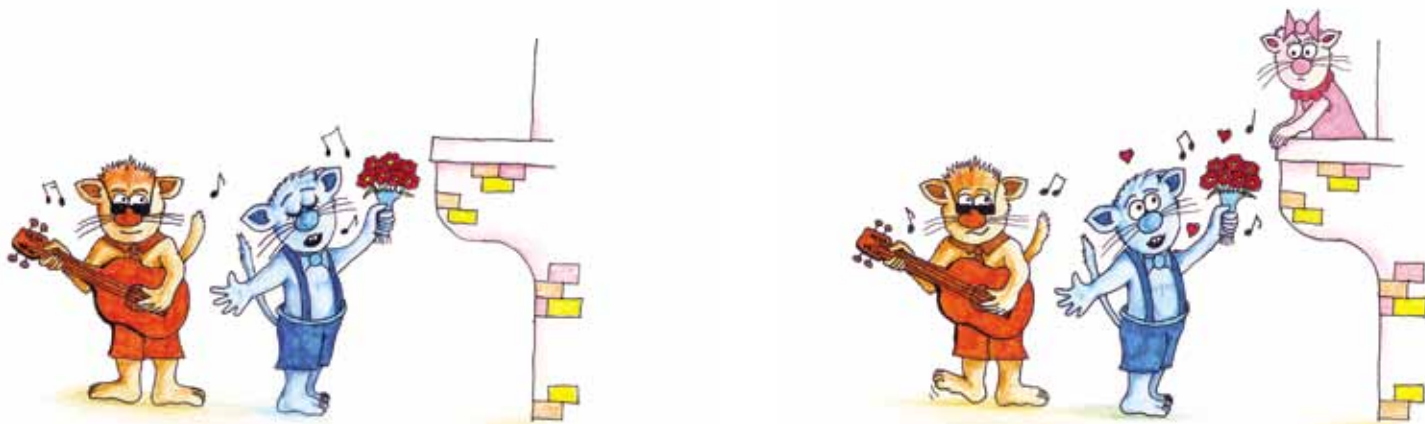
- Menj, amerre a lábad visz, és térj haza hozzánk dicsőséggel - búcsúzott Bendegúz.

Bonifác indult volna, de szöveget ütött a fejébe az atyai buzdítás: amerre a lábad visz.

- Hát a ló? - kérdezte. Úgy remélte, hogy paripa nyergében ügethet ki a várból a korhadat felvonóhídon, végül is a lovag attól lovag, hogy lovon ül...

Bendegúz szomorúan csóválta a fejét.

- Azt nem adhatom - mondta. - Ő az utolsó kincsünk. És sánta. Meg náthás. És hasogat a feje. Adtam neki fejfájport, de nem használt, pedig olyan erős, mint a lórúgás.

- De hát – morogta elkedvetlenedve Bonifác. – Csak így egy szál magam...?
- Egy kóbor lovagnak szembe kell néznie a magánnyal – intette atyja. – De azért lesz kíséred.
- Kicsoda?
- Az árnyékod.
- Az árnyékom!?
- Az – mondta Bendegúz. – Becsüld meg, ilyen hű társad nem akad, amíg élsz.

Bonifác ekkor sok mindent gondolt atyjáról, ám e gondolatokat nem szedjük csokorba, mert akadt köztük egyetlen is. Messze volt már a családi vár, hegyek, völgyek, tavak, mocsarak maradoztak el Bonifác mögött, aki időközben igazi kóbor lovaggá érett: ruháját eső verte, nap szította, csizmáján öklömnyi lyuk tátongott, azon kukucska ki a nagylábujja, ha nézelődni támadt kedve.

Útközben találkozott manóval, boszorkánnyal, kobolddal, árva lánnyal, egyszer sárkányt is látott, de szerencsére kicsi volt, ráadásul gyáva, és elfutott. Bonifác tette a jót, gyámolt, őrzött és védett, tette, amit kell. Az úti találkozások rövidek voltak, egy-egy gyors kaland és a manók, boszorkányok, koboldok, árva lányok továbbálltak nyomban. Csak egy valaki tartott ki mellette rendületlenül, az árnyéka.

Bonifác néha beszélgetett vele. Az árnyék inkább csak ismételte, amit az ifjú lovas mondott neki – a szava akár a visszhang. Éles elméjű éppenséggel nem volt, csak hűség.

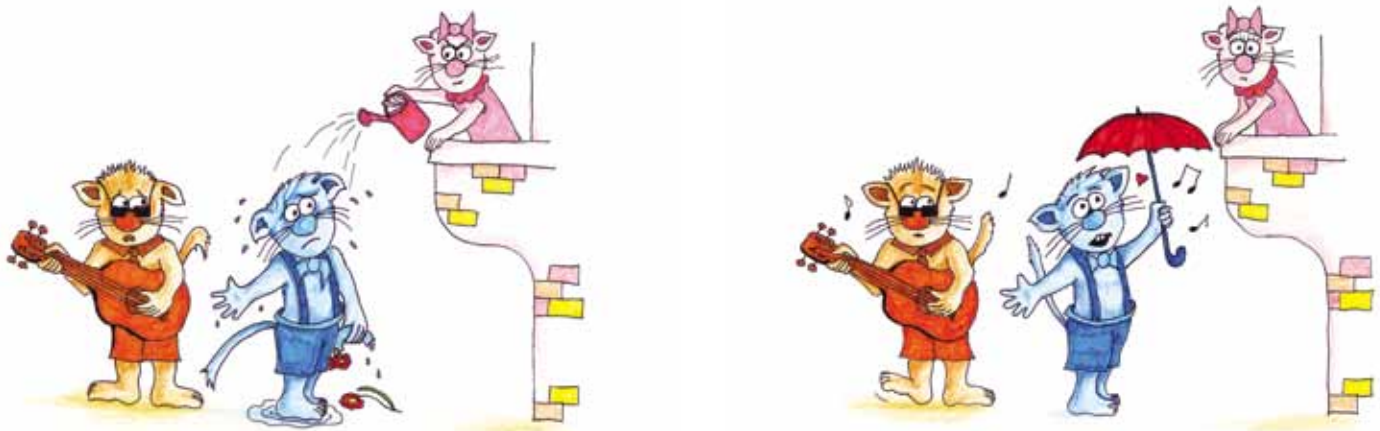
Bonifác néha kötekedett vele, ugratta, butának nevezte, de az árnyék csak túrt némán, és vele tartott sivatagban és hómezőn, szárazon és tengeren.

Végül egy különösen fárasztó nap végén, alkonyatkor, amikor a láthatár szélén billeg a nap, és hosszúra nyúlnak az árnyékok, és Bonifác holtfáradt volt, és halálra unta magát, egyszerre csak odavetette az árnyékának:

- Most figyelj, tökfej! Ilyet még nem láttál!

Azzal hopp! Átugrotta.

Így történt, ahogyan mondom: Bonifác átugrotta a saját árnyékát.

Az árnyék megdermedt a döbbenettől. Bonifácot lázba hozta saját leleményessége, és öröme, hogy mi mindenre képes. Oda-vissza szökkent az árnyéka fölött, odalett a fáradsága, szinte dalolt örömeiben: – Mit szólsz, tökfej? Mit szólsz hozzám?! Hát ki az, aki képes átugrani a saját árnyékát? Én! Kerek e világon egyedül csak én!

Ekkor hirtelen hörrenés hallatszott a földről, sértett, síró, felháborodott: – Ami sok az sok! Kikérem magamnak! Bonifác ugrált, mint a bolond, ide-oda, oda-ide, és egyszerre azon kapta magát, hogy a semmit szökdécseli körül. Az árnyéknak nyoma veszett.

Persze, hiszen közben lebukott a nap és beállt az éj. A kóbor lovag a köpenyébe burkolódzott és aludni tért. Reggel, amint pirkadt, Bonifác újra nekivágott az útnak. És lassanként különös érzés kerítette hatalmába. Hiányérzet. Körülnézett, és látván látta, hogy nem lát semmit. A nyomdokában haladó, hol előtte, hol mögötte bóklászó, szökdécselő fekete folt nem volt sehol.

Megszökött az árnyékom... gondolta Bonifác. Nyilván megsértődött... Megfeküdte a gyomrát, hogy átugrottam. Fellázdát. Hihetetlen. Nemcsak tompa agyú, hanem még humorérzéke sincs. Na, nem baj, majd elunja magát és visszajön. Elvégre mihez kezd egy magányos árnyék? Ha egymagában van, akkor tulajdonképpen nincs is, mert hát kinek-minek az árnyéka volna akkor?

Vándorolt tovább, de egyre nehezkesebben, fáradtabban lépkedett. Délajt erdő szélére ért, és leheveredett egy fa tövébe pihenni. Gondolta, egy fertályóra alatt összeszedi magát, de a fertályból egész óra lett, és akkor is nehezen tápázkodott fel. Mintha elpárolgott volna az ereje.

Lépni is alig tudott, imbolyogva állt az erdei ösvényen. És ekkor, mintha csak egy fáról hullott volna, egy törpe termett előtte. Szembeszökően kicsi volt, az átlagtörpe fele, ha ugyan lehet a törpéket átlagolni.

– Hát te? – kérdezte Bonifác.

– Miért nem inkább te? – vágott vissza hetykén az aprólék. – Én Buldózer vagyok, erdőkerülő törpe, az a dolgom, hogy megóvjam az illetéktelenektől az erdőt. Te illetéktelen vagy, tehát nekem van jogom megkérdezni, hogy „hát te?“, és egyben fel is szólítalak: tágulj innen!

Bonifác úgy gondolta, egyetlen legyintéssel félresöpri útjából az átlagnál is kisebb Buldózert, az azonban hirtelen elbődült.

– Kezet emelsz rám? Azt is megbánod, hogy megszülettél! – és rohamra indult. Igen lendületes, csupaizom törpe volt. Egy pillanat alatt elérte Bonifácot, ám e pillanat elég volt ahhoz, hogy a törődött lovag észrevegye: különös feketeség száguld a támadó nyomában, aránytalanul hosszú sötét folt – egy árnyék! Az ő árnyéka! Az övé, Bonifácé! Ó, a hitszegő! Hát nem elszegődött a törpéhez!?

De szólni már nem jutott ideje, hanyatt feküdt a földön, és mellén ott toporzékolt az erdőkerülő. A lovagnak moccani sem volt ereje, szégyenszemre maga alá gyűrte a csupaizom Buldózer.

– Áruló – nyögte a lovag.

– Én? – hördült az aprólék. – Nem elég, hogy betörsz az erdőmbe, még káromolsz is? Majd én móresre tanítalak! – és

püfölni kezdte a lovagot. Ide-oda nyaklott szegény Bonifác feje. Lepergett előtte élete, látta önmagát, amint vívni és lándzsát vetni tanul a gazonos várudvaron, látta atyját és anyját az erősen felújításra szoruló lovagteremben, a sánta, náthás lovat a szebb napokat ért istállóban, és tudván tudta, hogy itt végzi az ismeretlen erdőben, a kíméletlen Buldózer, a csupaizom erdőkerülő törpe durva csapásai alatt.

És akkor egyszerre megmoccant a karja. Előbb az egyik, azután a másik. Megfeszítette izmait. Majd felpattant a földről, és úgy rázta le magáról a nekivadult törpét, mint a kutya a vizet.

Buldózer megrettent, futni kezdett, úgy szedte apró lábait, hogy Bonifác akkor sem érte volna utol, ha akarja.

- Megmondalak a papámnak! - visította, és eltűnt egy páfrány alatt.

- Na, képelem, mekkora a papád... - mondta Bonifác.

Óvatosan lenézett, és igen, azt látta, amire számított, amire szívrepesve várt. Ott volt az árnyéka. Épp oly hosszan, és feketén és megnyugtatóan, mint azelőtt.

- Köszönöm - mondta Bonifác - köszönöm, hogy visszatértél hozzám.

- Nem nézhettem tovább, hogy mit művel veled.

- Nélküled olyan vagyok, mint egy félemler.

- Én is nélküled - hangzott a földről. - Mint egy félárnyék.

- Ne haragudj, hogy megsértettelek... Tréfának szántam.

- Hát én nem nevettem - mondta az árnyék.

- Tudod, milyen szörnyű érzés volt egymagamban lenni, csupaszon és elhagyatva?

- Tudod, milyen szörnyű érzés volt más nyomában járni? Ráadásul egy törpe mögött kullogni?

- Bocsánatot kérek. Felejtsd el.

- Csak akkor tudom elfelejteni, ha egyenlítek.

- Tessék - mondta a lovag. - Kijár neked.

A sötét folt kicsit eltávolodott, hogy könnyedén nekifuthasson, azután felemelkedett és felröppent - az árnyék átugrotta a saját gazdáját.

Fölnevettek, átölelték egymást, és tudták, hogy többé el nem hagyja egyik a másikat - ugyan ki másra számíthatnának a rájuk váró végtelen vándorúton.

BÉKÉS PÁL

Napóra

Itt a nyár, egyre több időt tölthetünk a szabadban, élvezve a Nap melegen simogató sugarait. Árnyékunk hűségeen követ bennünket, bármerre megyünk.

Ősidők óta figyeli az ember, hogyan vonul a földre vetülő árnyék, kora reggeltől késő délutánig, előbb hosszan elnyúlva, majd dél felé egyre rövidebb alakban, miközben szinte lassulni látszik, hogy estére ismét hosszan elnyújtózzon. A Nap égi vándorlásának tükörképe ez, itt a Földön. Nem tudni, ki és mikor jelölhette meg a porban, egy közeli fa vagy bot árnyékát, de bizonyára már ő is az idő múlását akarta megfigyelni.

Az emberiség legrégebbi csillagászati műszere a napóra. Egyiptomban találták meg a legkorábban, három és félnégyezer évvel ezelőtt készített darabokat, de valószínű, hogy a vallási célokra használt obeliszkok is a legegyszerűbb napórából, a földbe szúrt függőleges botból alakultak ki. A görögök sokat foglalkoztak az időmérés pontosításával. A legtöbb kifejezés, amit a napórákkal foglalkozó szakemberek használnak, tőlük származik. A függőlegesen álló pálcát mint árnyékvetőt ők *gnómónnak* nevezték, és ebből ered a napórákészítés tudományának elnevezése, a *gnomonika*.

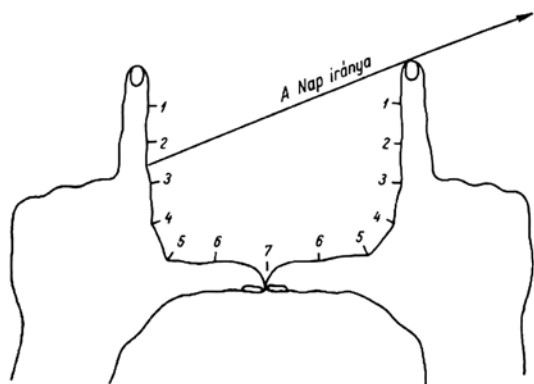

A görögöket követően a Római Birodalomban is igen elterjedt volt a közterületeken, piactereken felállított napóra. Legtöbbször egy gömböcskét használtak, amely homorú felületre vetett árnyékával mutatta az időt. Az ilyen homorú, félgömb alakú napórákat kehely- vagy szkáfosz-napórának hívjuk. A gömb középpontjában lévő golyó maga a Föld, és a félgömb az égbolt tükörképe.

A középkori Európában a templomok falába vízszintesen szúrt vaspálca árnyékával mérték az időt. Akkoriban nem úgy foglalkoztatta az embert az idő múlása, mint manapság. Csak a napi imádságok idejét kellett jelezni. Ezért a pálca köré húztak egy kört vagy félkört, és ezt egyenlő részekre osztották. Amikor az árnyék elérte az osztást, akkor tartották a templomban az istentiszteletet. Nyáron, amikor a Nap sokkal magasabban jár az égen, két osztás között hosszabb ideig halad az árnyék, télen ugyanitt gyorsabban vonul végig.

Nem is hinnétek, hogy az emberek milyen sokáig használták mindennapjaikban a napórát. Amikor megjelentek az első mechanikus időmérő szerkezetek, még nagyon pontatlanok voltak. Az asztali órák mellé még a 18. században is tettek napórát, hogy pontosítani tudjanak. Ebből a korszakból számtalan napóra maradt ránk. Sok található épülethomlokzaton, megőrizve a régi idők hangulatát.

Számtalan órakészítő mester gyártott az utazók részére különböző hordozható napórát. Az egyik legjobban használható típus a gyűrűs napóra volt, amit a hosszú utazás során a város földrajzi helyzetének megfelelően lehetett beállítani, hogy a helyes időt mutassa. A még pontosabb időmeghatározáshoz a közepén lévő és mozgatható lapocskát az évszaknak megfelelően lehetett beállítani, hogy a kis furaton áteső napfény mutassa az időt.

Biztos ti is kipróbáltátok már az árnyjátékot, amikor kezeteket mozgatva a földre vagy falra vetett árnyék egyszer nyuszit, máskor madarat formázott. Gondoltátok volna, hogy mindenkinek van saját napórája, amit mindig magunkkal hordunk? Nyissátok ki a tenyereket, és függőlegesen tartva érintsetek össze a két hüvelykujjaitokat, hogy a kézfejeteket lássátok. Ezután csukjátok be a középső-, a gyűrűs- és a kisujjaitokat. A két hüvelyk- és mutatóujjaitok így egy négyszög három oldalát képezik. Forduljatok a Nap irányába úgy, hogy az egyik mutatóujjaitok árnyéka megjelenjen a másik keztek hüvelyk- és mutatóujja között. Az órák jelölésére az ujjpercek szolgálnak, és a mutatóujj hegyétől kezdve a számolást meg tudjuk

mondani, hány óra telt el napkelte után, illetve hány óra múlva nyugszik le a Nap. Ez volt a pásztorok időmérője.

A napórák nemcsak az idő múlását mutatják nekünk, sok érdekességet is elárulnak az elmúlt korok embereiről. Számtalan napórára írtak szép sorokat, idézeteket. Búcsúzásként fogadjátok szeretettel az én kedvenc mottómat:

„Engemet a fény, Titeket az árnyék vezérel!”

MARTON GÉZA

A Szitakötő honlapján további képeket láthatsz különböző időmérőkről és részletes leírásokat olvashatsz egyszerűbb napórák készítéséről. Ha sikerül megalkotnod a saját napórádat, fényképezd le, és a fotót küldd el nekünk. A legszebb napórák képeit feltesszük a honlapra, az alkotót könyvvel jutalmazzuk.

Miért vörös a lenyugvó nap?

*Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen*

Arany János: Toldi (5. ének)

Mindannyian tapasztaltuk már – még ha nem is tudjuk olyan szépen megfogalmazni, mint Arany János –, hogy a lemenő nap fénye nem a szokott sárgás-fehér, hanem egyre inkább sárga, majd piros lesz, végül égő vörösre festi az egész látóhatárt.

Mi az oka a színváltozásnak? A levegőben lebegő pici részecskék. Hiába átlátszó a levegő, milliószám vannak benne porszemek és páracseppek, amelyek befolyásolják a fény útját.

A nap fénye fehér; a szivárvány összes színe egyforma arányban van benne. Ezt meg is nézhetjük, ha egy üvegprizmán bocsátjuk át a nap vagy egy lámpa fényét. A fénysugár útjához képest ferde üvegfelületek eltérítik a fehér fény összetevőit, de nem egyformán. A vöröset a legkevésbé, az ibolyát a leginkább.

(Olvashatsz erről a 18-19. oldalon, Az utazás folytatódik című írásban is.)

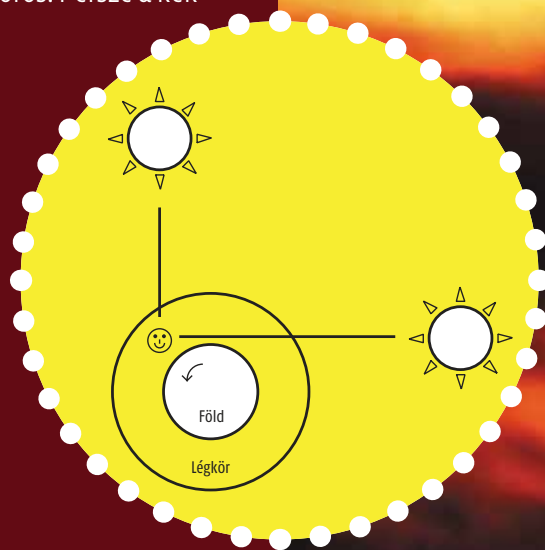

Ehhez hasonló jelenség játszódik le a Föld légkörébe érkező napfényrel is: a porszemcséken és vízcseppecskéken szóródik, azaz irányt vált. A zöld háromszor, a kék hatszor, az ibolya tízszer jobban szóródik, mint a vörös. Ezért amikor „tüzesen süt le a nyári nap sugára”, akkor is sárgásnak látjuk a napot, mert a fehér fény összetevői közül az ibolya és a kék „menet közben” szétszóródik, a szemünkbe érkező fénysugárba már csak kevés jut belőlük, és így a színek aránya eltolódik a piros-vörös javára.

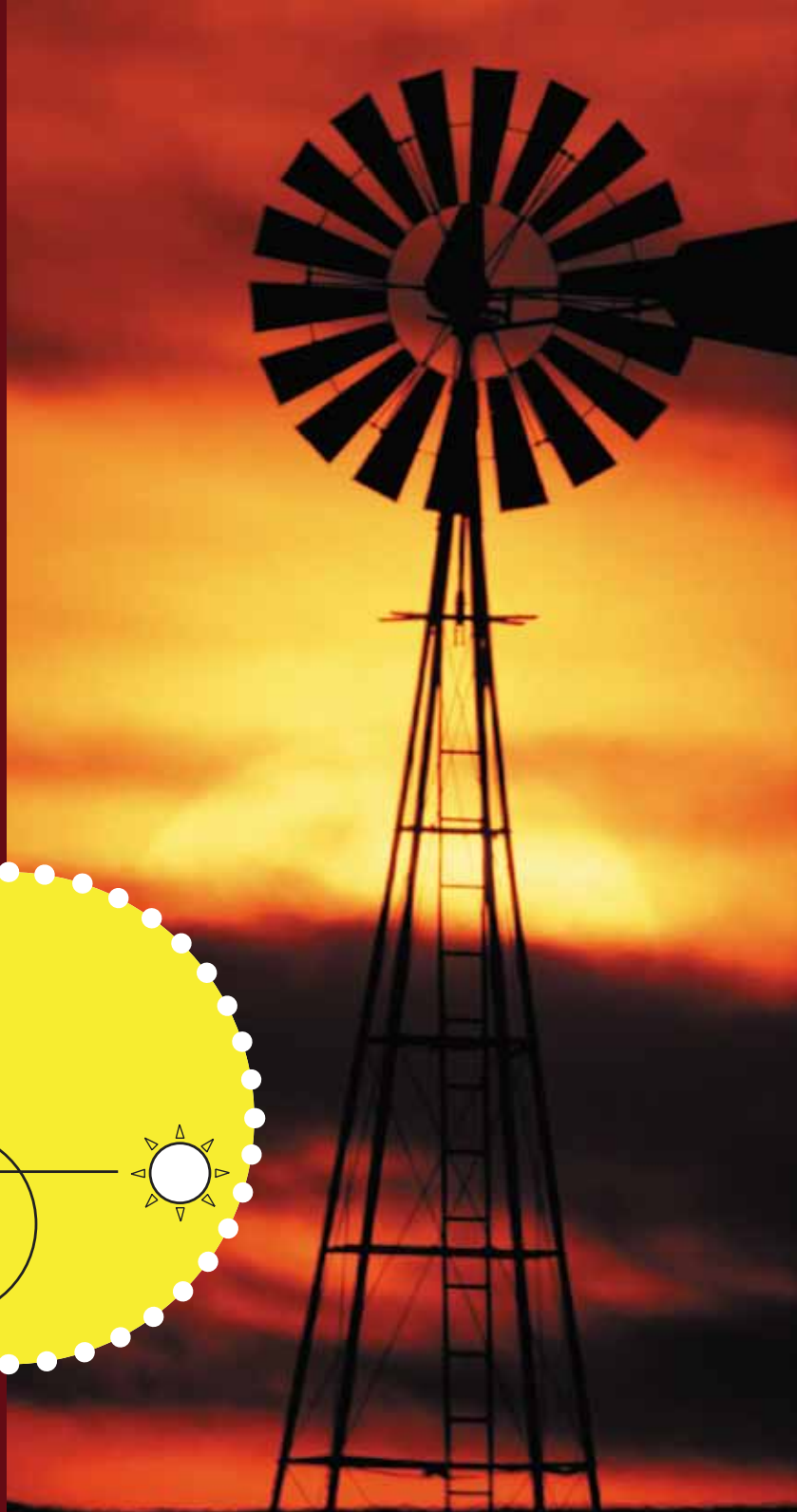
No de nézzük a naplementét! Miért más ilyenkor a helyzet? Azért, mert a lemenő nap fénye sokkal hosszabb utat tesz meg a légkörben, mire a szemünkhöz ér, mint amikor az „ég tetejéről” süt.

Ha hosszabb a levegőben megtett út, fölerősödik a fényszórás. A látóhatár peremén látszódó naptól a szemünkbe egyenesen érkező fényből a kék szín szinte teljesen kiszóródott, s maradt a vörös. Persze a kék összetevő nem válik „semmivé”. Látjuk azt is, csak nem úgy, mint ha a naptól jönne. Hanem az „összevissza” szóródás miatt mindenhol. Ez az ég kékje. Amely estefelé – a vörös horizonthoz képest – egyre kékebb.

„Piros az ég alja: aligha szél nem lesz” – a János vitézben a kormányos a szokatlanul vörös naplementéből arra következtet, hogy nemsokára jön a vihar. Ez a népi meteorológiai megfigyelés azon alapszik, hogy ha tőlünk 100-200 km-re vihar van, akkor ott a szokásosnál több a levegőben a por- és vízcsepp, s ez még tovább fokozza a színszórás jelenségét. És az a vihar néhány óra múlva elérhet minket is!

VICTOR ANDRÁS

Szép ... a pók

Ha emlékszel, az előző Szitakötő-számban a káposzta szépségéről írtam, s ahogy szót szó mellé rakosgattam, úgy éreztem, túlságosan könnyű nekünk ez a feladat – nekem elhiteni veled, hogy szép, és neked elhinni. Úgy tűnt, gyorsan rám hagyod majd: igen, ha eddig nem is figyeltél fel rá, látod már: szép.

Lehet, hogy most meg eleve tiltakozol: a hagyományosan undorítónak tartott pókról ne akarjam beadni, hogy szép.

Nem akarom. Sőt, azért mesélem el neked, hogyan fedeztem fel a pók szépségét, mert ebben az is benne van, mennyire változó, ki mit tart szépnek. A legtöbben viszolyognak a póktól, de nemcsak azért, mert borzongató elgondolni, hogy a testünkre mászik, s nem is azért, mert a lakásban az ízeltlábú jelenléte, hát még a mennyezetről lógó hálója szinte a pizok jelképe – gyakoribb, hogy az emberek azért tartanak valamit-valakit szépnek vagy rútnak, s persze jónak vagy rossznak, mert ezt hallották másoktól, így tanulták el, mert ez az *általános vélemény*. Csakhogy az efféle egyszerű „átvétel”, a „szokásoshoz” igazodás inkább akadályozza a világ megismerését. Ha *előítéletekre* hagyatkozol, megfosztod magad, hogy *saját* ízlésed legyen – hogy rácsodálkozz a dolgokra.

Tudod-e például, hogy vannak pók-rajongók, akik lelkesednek a lenyűgözően változatos formájú, a szúnyogok meg más rovarok pusztítása révén hasznosnak tartott pókokért? Nem sorolom az ő érveiket, az undorral és elutasítással szembeni ellenérveket, hiszen saját tapasztalatot ígértem.

Egyszer a fürdőkádban heverészve észrevettem, hogy a szemközti mosdó alatt, a lefolyócsövön mászik egy pókocská. Percekig figyeltem az araszolását – eleinte majdnem gondolattalanul csak bámultam, ahogy haladt a testéhez képest hatalmas, fényes, ezüstszürke csövön. Úgy emelte hosszú, szálvékony lábát, mint egy táncos, s különben is úgy tetszett: célja van, valahonnan valahová tart. Az igyekezete egyszerre volt megható és mulatságos. Sokáig követtem a mozgását – tudod, olykor öt perc is nagyon nagy idő! –, a tekintetem szinte hozzátapadt, és emlékszem, hangtalanul ki is mondtam: *szép*, pedig a *megítélés*nél fontosabb volt akkor, hogy *gyengédséget* éreztem iránta, a póklábnál is finomabb, egészen láthatatlan érzelem kötött hozzá.

Aztán persze azt is megkérdeztem magamtól: miért szép? És elsőre azt válaszoltam – ezt válaszolom neked is –, hogy azért, mert *kecses*. Ugye, ez a szó is különös?, kecske-mekegós hangzása nem éppen a finomat, légieset, elegánsan könnyedet idézi. A szó töve, a 'kecs' a 18. században gyakran használt kifejezés volt, aztán kihalt a nyelvből, de a 'kecses' melléknév nagyon is eleven. A kecsesség *mozgást* jellemez, de tágasabb értelemben viselkedést is. S mert a műalkotásokban mindig minden mozog, él, történik, még a különben álló képeken is – egy versre, egy zeneműre, egy képre vagy épületre joggal mondjuk, hogy kecses. Rettentő nagy tévedés, ha valaki úgy véli, az erőteljes mű nem lehet egyben kecses is. Már hogyné lehetne!

Egyik legkedvesebb író, Anton Pavlovics Csehov, mikor a 19-20. század fordulóján fiatalabb pályatársa műveit bírálta, így magyarázott: „kecsesség az, ha egy bizonyos cselekvésre az ember a lehető legcsekélyebb mozdulatot fordítja”.

De hogy jön ehhez a pók? Hát úgy, hogy akár akarjuk, akár nem, az érzelmeinkkel, például a vágyainkkal mindent megszemélyesítünk kicsit, és csakis valami *emberi* miatt látjuk szépnek.

A legeslegrégibbi emlékekben, már a különféle mitológiákban is nyoma maradt az ember repülésvágyának. Álmodtad már, hogy repülsz? No, legközelebb arról írok, miért szép a repülő.

LEVENDEL JÚLIA

A kabóca és a szitakötők

A ligetben, hol az a viharvert lóca
hever hallgatagon, víg kabóca-nóta

zendült egy nyári napon, csiklandó zene,
talpalávaló. A tánc, ez nyilvánvaló,

úgyszólván a langyos levegőben lógott,
térnek az öreg pad mint színpad, adódott,

a muzsikás apóca meg fújta, fújta
rendületlenül, jóllakott vele a fül,

de éhesen maradt a szem, és az hiszem,
a móka felső fokra csak akkor hágott,

hogy megérkeztek a cikcakk csodatevők
(hogy kik azok? hát a gyémánt szitakötők),

s összekapaszkodtak, zizegve párba álltak,
örömére lócnak és kabócnak.

Álom egy szenderrel

Ez a kacsafarkú szender,
ejha, nézze meg az ember:
ámulhatunk, hogy mit csinál.
Nyitott ablakon nem beszáll?
De... Pöndör nyelvét kiölti
rám, úgy lebeg... Milyen merész!
Talán csak nem rózsának néz?!
Hej, te szender, ne bolondozz!
Keress ahhoz más porondot.
Fejemet ne véld tánchelynek,
fületem se lágy kehelynek,
nektárt onnan nem szippanthatsz.
Húzz el, kérlek, ott az ablak!
De a szender csak nem tágít,
lebegteti szárnyacskáit,
fut az idő, este van már.
Kedves lepke, szundíthatnánk.
Álmodhatnál, s veled én is.
Annyi minden megtörténik.
Vagy csak képzeled az ember?
Maradt reggelig a szender.

A törékeny fűz és a kanalas gém

A törékeny fűz és a kanalas gém,
hogy a fotográfusok megjelentek,
nem is sejtették, képzeld, mit jelent ez,
beszélgettek épp a part szegletén.

A gém a fűztől gurgulázó nyelven
engedélyt kért a tónál fészket rakni,
a fűz meg sustorogva mondta, annyi
szabad hely van itt, fáradjon be, hölgyem:

a nádas nyitva, ott biztonságosabb.
Hoppon marad ez a sok nyüzsgő alak.
Csak tudnám, miért tódultak így körénk?

Megható, csóválta kanalát a gém.
Néznek minket. Az ember kissé furcsa.
Nagyon, felelte csendesen a fűzfa.

HORGAS BÉLA

*Nézz utána, miért állta körül annyi fotós
2008 nyarán a törékeny füzet és a kanalas gémet!*

Az utazás folytatódik

– A lehető legjobbkor érkeztetek, rövidesen kezdődik! – lelkesedtek a holdbéli űrállomáson vendéglátóink.

De mi kezdődik? Kissé értetlenül pillantottunk egymásra. A Hold kietlen, halott, mindig egyforma és változatlan vidék, leszámítva azt a néhány kráterecskét, amit az apró meteoritek ma is ütnek néha-néha a finom holdporral vastagon borított felszínbe... Vagy valami ünnep készülődik? Miért ez az izgalom?

Elgondolkodva baktatunk házigazdáink nyomában nehéz és kissé ormóttan szakfanderünkben, miközben a ragyogóan fényes holdfelszínt csodáljuk. Teraszos, soklépcsős kráterfalakat látunk a messze távolban, oldalukon sziklatörmelék. Csak a felszínbe finoman bemélyedt ösvény üt el a tájtól, amelyen a Hold porát keményre tapodták a látogatók. Mindenütt sziklák hevernek, ujjnyi kavicsok és fél háztömbnyi dombok, aprócska hegyek, ezerféle méretű és alakú kőzet. A magasan járó Nap égeti a tájat, csillagokat persze nem is látunk, csak sejtjük a legfényesebbeket az égen.

Már ott is vagyunk szálláshelyünk félgömb formájú épületeinél. A megtisztított sík területen nagy csoport szakfanderes ember álldogál. Úgy tetszik, mindenki itt van, aki a holdbázison tartózkodik. Mire várnak? Kisebb csoportokba verődve állványra helyezett fényképezőgépekkel babrálnak, igazgatják különleges, a szakfander sisakján keresztül is használható távcsöveiket. Hol az egyik, hol a másik műszer körül tanakodnak, mutogatnak fölfelé. Ugyan mi lehet olyan érdekes arrafelé? Nincs ott semmi, csak a Föld, ami mindig ugyanott látszik, mióta világ a világ, mert a Hold pontosan ugyanazt az arcát fordítja anyabolygója felé. Ott van aztán a Nap is. Jó magasan jár, hiszen most nappal van – éppen a *holdi dél* körül jár az idő. S milyen furcsa! Nem látjuk a Földet. Igaz, telehold táján a Holdról nézve éppen az éjszakai oldalát mutatja.

– Sejtitek-e már, hogy mit fogunk itt látni? – kérdik ekkor vendéglátóink, s majdnem kibújnak bőrükből izgalmukban, de még ekkor sem mondanak semmit a készülő látványosságról, mert az lesz itt, most már mi is sejtjük.

A „háziak” meg tovább feszítik a húrt, hogy már érkezésünk előtt felállították a fényképezőgépeket, és készítettek nekünk is állványokat, csak a masináinkat kell rászerezni, amit remélhetőleg nem ástunk a bőröndjeink mélyére! Persze hogy nem, vágunk vissza, itt vannak kéznél, szeretnénk első holdbéli utunkról minél több képet készíteni, de halljuk már, mit fogunk látni!

Nagyon szép és érdekes látvány, bár régebben, amikor még nem értették az emberek, mi történik, rettegetek tőle.

– Még most sem tudjátok? ...Na, segítünk kicsit... A Földről sok-sok millió ember látott már ilyesmit. Évente általában kétszer, fél év eltéréssel figyelhető meg – ha szerencsénk van. Nagyon szép és érdekes látvány, bár régebben, amikor még nem értették az emberek, mi történik, rettegetek tőle.

– Megvan! Ma már mindenki tudja... A *fogyatkozásokról* van szó!

Amikor a Hold korongja a Földről nézve a Nap elé kerül, vagyis árnyékot vet a Földre, napfogyatkozást látunk – sokáig azt gondolták, ilyenkor egy hatalmas égi sárkány készül elnyelni a világot és a meleget adó Napot. Amikor a Föld vet árnyékot a Holdra, hasonlóan furcsa jelenség látható. A Nap fehér fénye, miközben áthalad a földi levegőrétegeken, a kék színt

hátrahagyva kékre festi az égboltot, de a vörös szín megtörik. A földi légkör úgy működik, mint egy hatalmas, domború gyűjtőlencse. Ki is próbálhatod: ha van a családban rövidlátó, kérd el a szemüvegét! A csillár vagy más lámpa alá tartva az asztalra helyezett fehér papírlapon kirajzolja a lámpa képét, vagyis összegyűjti a lámpa fénysugarait. Ugyanezt teszi a földi légkör is, de inkább csak a vörös sugarakkal: ezért holdfogyatkozáskor a holdkorong nem sötétül el teljesen, hanem továbbra is látható marad. Csakhogy sötét, *vérvörös* színű lesz. Ezért is tartották baljós előjelnek, netán háborúk hírnökének a vörösbe boruló, fényes teleholdat.

Közben megérkezünk a többiek közé, és táskáinktól megszabadulva már mi is arra várunk, hogy elkezdődjön a holdfogyatkozás, ami innen napfogyatkozásként látszik. Az égre tekintve azt látjuk, hogy a Nap izzó korongja egyre jobban közeledik a helyhez, ahol a Föld van. Ezt onnan tudjuk, hogy bár magát a bolygót nem látjuk, körülötte hajszálvékony, vörös gyűrű dereng – ez a bolygó légköre! A Nap korongja lassan bekúszik a sötét Földgolyó mögé, és a gyűrű egyre erősebben ragyog. Aki látott már a Földön napfogyatkozást, tudja, hogy olyankor a fények tompulnak, az árnyékok eltűnnek, a táj elhomályosul, mint alkonyatkor. Az állatok megzavarodnak, az éjszaka közeledtét érzik, elcsendesednek, búvóhelyeikre sietnek. És itt mit látunk? A távolba kémlelve ebben a pillanatban vesszük észre, hogy az eddig fényes-fehéren ragyogó tájon egy vörös, hatalmas, a látóhatár pereméig terpeszkedő folt rohan felénk: érkezik a Föld árnyéka! Aztán lefelé pillantunk, és mindent vörösben látunk, az égen pedig teljes erővel pompázik a vörös fénykarika, ami mögött a Nap rejtőzik. A felszínről visszaverődő fény tompul, ezért számtalan csillagot figyelhetünk meg az égen.

A látványba feledkezve készítjük egyik fotót a másik után – hol a fényes vörös gyűrűről, hol a furcsa színű holdbéli tájról, vagy a jelenséget csodáló társainkról. A mellettünk álló professzor – nem nehéz kitalálni, hogy az, mert hatalmas szemüvege és sisakba gyömöszölt fehér szakála jól látszik – annyira rabja a csodának, hogy gondosan felállított fényképezőgépén még le sem nyomta a gombot. Annyira elfeledkezett mindenről, hogy többszöri oldalba bökdösés sem zökkenti ki, s egy ideig helyette is készítünk felvételeket, míg észbe nem kap. Széles mosollyal, hevesen integetve köszöni segítségünket. Az árnyék közben átsuhant rajtunk, a táj visszanyeri ragyogó, fehér fényét, amint a Nap kibukkan a Föld takarásából.

Holdfogyatkozást a Holdról most először láthattak emberek!

Másnap reggel – földi időszámítás szerint, hiszen a Holdon még vagy egy hétig nappal van – a sors úgy hozza, hogy a csillagászprofesszor mellénk kerül az asztalnál. Felismer bennünket, és újra köszöni segítségünket:

– Tudjátok, amióta kissrác koromban megkaptam az első teleszkópomat, és elhatároztam, hogy csillagász leszek, mindig arra vágytam, hogy holdfogyatkozást láthassak: a Holdról! Azaz, a napfogyatkozást... No mindegy! A lényeg, hogy szerencsésen megértem. Erre aztán, ha ti nem figyelmeztettek, bizony elszalasztom a felvételeket! Nem is tudom, hogyan köszönhetném meg nektek! Várjunk csak... Tudom már! Velem jöttök a Szaturnuszhoz... Mi sem egyszerűbb ennél! Az ilyen talpraesett és segítőkész gyerekek igazán megérdemlik. Holnapután indulunk egy új és nagyon gyors űrhajóval, amit már itt, a Holdon szereltünk össze. Ezzel alig egy hónap az út oda... Semmi az egész! Megfigyeljük a Szaturnuszt meg a gyűrűjét, s persze a holdjait... Aztán nyomás hazafelé! Még bőven elértek a következő holdfogyatkozást augusztus 16-án! Szüleiteknek még ma este írhatunk, és üzenünk az iskolába is... Én majd cirkalmas kikérőlevelet és hivatalos igazolást kanyarítok. Gondolom, nincs kifogásotok ellene?!

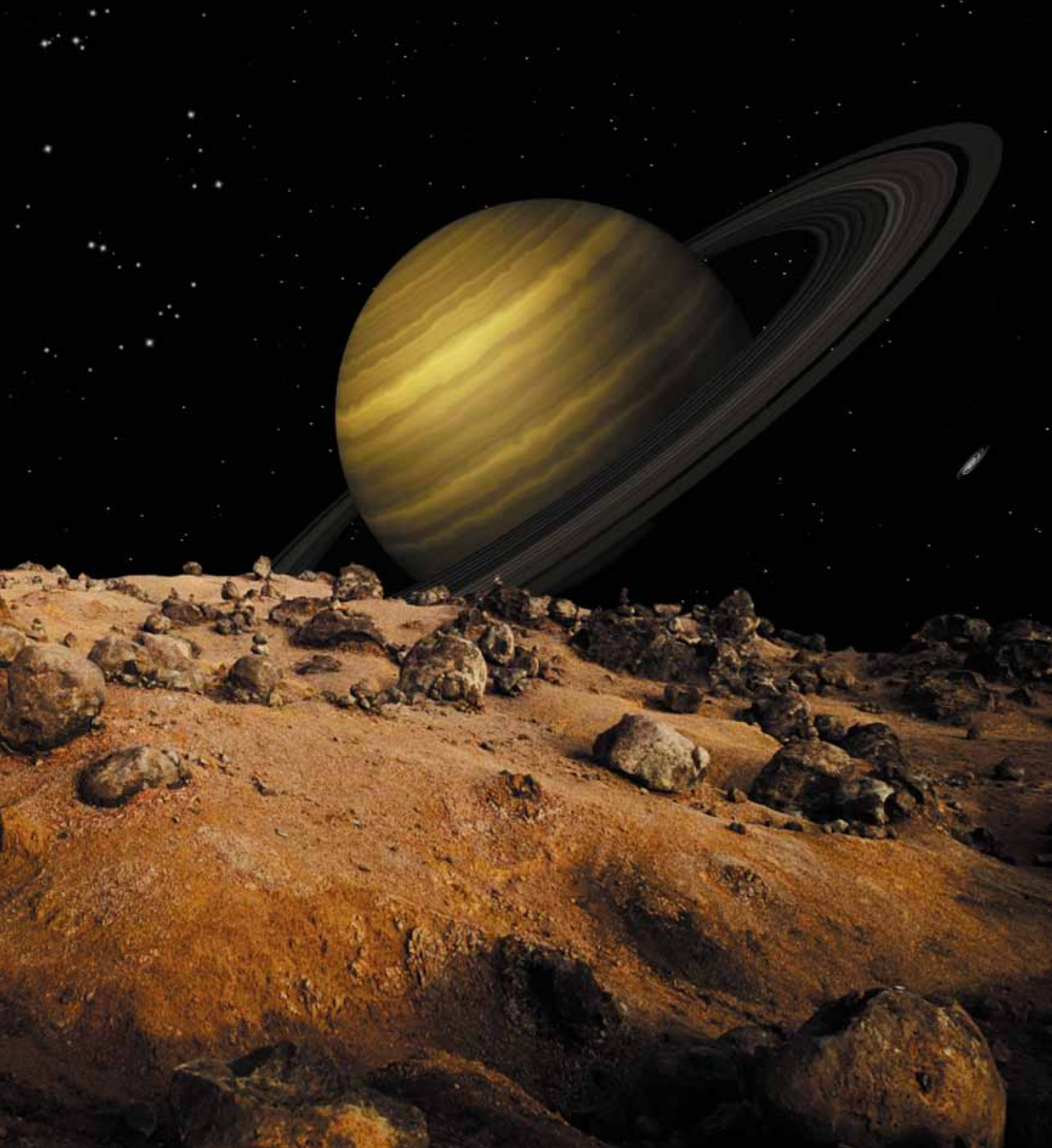
Újdonsült pártfogónk meg se várja válaszukat, köpenye zsebéből kissé megviselt csillagászati évkönyvet ránt elő, és folytatja szónoklatát.

– Ez a gyönyörű bolygóóriás elég messze van a Földtől, de sebaj. Telefonálni biztosan nem fogunk haza, de majd levelezünk... Na, itt is van, amit kerestem! Nézzétek csak ezt az ábrát: ezt elküldjük haza, a levél mellé! A szüleitek mutogathatják a rokonságnak, hogy éppen merre jártok, csak felnéznek az égre, és megkeresik a gyönyörű Oroszlán csillagképet, amiben a Földről nézve ekkortájt a Szaturnusz bolygó látszik. Aztán rámutatnak az égi oroszlán mellső mancsánál arra a fényes csillagra, és azt mondják: „az a fényes csillag ott igazából nem is csillag, hanem a Szaturnusz bolygó. Arrafelé repül most a mi csemeténk is!”

Hát lehet egy ilyen meghívásnak ellentmondani?

MOLNÁR PÉTER

A zenei összerakó

Ismerősöm mesélte, hogy egyszer becsöngetett barátja lakásába, és egy kisfiú nyitott ajtót. Bemutatkozott. Beszédbe elegyedtek, és a gyerek megkérdezte:

- Mi a foglalkozása?
- Zeneszerző vagyok.
- És még él?

Megszoktuk ugyanis, hogyha zenét hallgatunk, azt valamikor régen írták, amikor még rizsposros parókát hordtak a zenészek, egyesek dúsgazdag arisztokraták becsben tartott szolgálói voltak, mások majdnem nincstelenül tengődve írták az életükben csak kevesek által ismert, ám később a zenetörténet remekműveiként számon tartott alkotásaikat. De ma is élnek ám zeneszerzők, mindenfelé a világban, százezerszám! Százezer Mozart vagy Bartók persze nem, de nem is csak a legnagyobb lángelméket hívjuk zeneszerzőnek. Sőt, igen sokféle zene van, tehát zeneszerző is éppoly sokféle.

A legismertebbek például nem is Mozart vagy Bartók utódai, hanem a könnyűzene sztárjai. Az ő slágerré váló dalaikat fütyülik az emberek, az szól a legtöbb rádióból, azokat töltik le legnagyobb számban a világhálóról. De ezek divatja hamar múlik, jön a következő. A *művészi zene* nagyobb szakmai felkészültséget igényel. Ismerni kell hozzá a hangszereket - a zeneszerzőnek ugyan nem kell minden hangszeren játszani, elég zongoráznia, de pontosan tudnia kell, mire képesek a vonósok, fúvósok, pengetősök, ütők, billentyűsök, milyen hangmagasságban milyen színnel szólnak, mire képes a kezével, szájával, tüdejével a hangszereket megszólaltató zenész.

A zeneszerző *komponál*. Ez a latin eredetű szó azt jelenti: *összerak*. A zeneszerző ugyanis nem egyszerűen kitalál egy dallamot, hanem építkezik belőle: fejleszt, átalakítja, megváltoztatja a ritmusát, a dallamot kísérő harmóniát, hangzatokat, s egy műhöz számos zenei témát talál ki, amelyeket egymással kapcsolatba hoz, szerkeszti őket: összerakja. A téma annyi, mint egy mesében a szereplő. Mindegyiknek jelleme van, események történnek vele, kapcsolatba kerül más szereplőkkel, megküzd velük, és diadalmaskodik, vagy épp elvész a harcban. A zene szóihat valamiről, de az is elég, ha önmagáról szól.

HOLLÓS MÁTÉ

>> NÉZZÜK EGYÜTT

Nagy István képeit

Minden festő másként látja és ábrázolja a világot, művében mindig ott van a véleménye, gondolata, érzése is – állapítottuk meg a tavaszi Szitakötőben, Csontváry képeit nézve. Nagy István műveinél ezt az alapigazságot azért is érdemes újra előhívni, mert ő csupa mindennapi, egyszerű tényt jelenített meg: embert, állatot, füvet, fát, hegyet, vizet – többnyire tájképet, arcképet vagy csendéletet készített.

Kérdezhetnénk: mi ebben a különös, egyéni? Ha valaki hétlábú lovat fest, az igen! De ha négylábú tehenet, birkát, vagy barna dombot, zöld erdőt – abban mi van?

1873-ban született az erdélyi Csíkmindszenten, s előbb tanító volt szülőföldjén, aztán (1899-ben) szerencsésen ösztöndíjat kapott, Münchenben tanulhatott. Akadémiai díjakat nyert, megjárta Párizst, Olaszországot, megismerte a korabeli művészetet. Katona volt az első világháborúban, ott is sok rajzot készített. Erdélyben telepedett le, aztán Budapesten élt és sokfelé az országban, hajtotta a kíváncsiság és a szegénység: újra visszatért szülőföldjére, majd Jugoszláviába költözött. Élete utolsó szakaszában Baján lakott; 1937-ben halt meg. Küzdelmes, nehéz sorsa volt, megélhetési gondokkal küzdött, és kevés elismerésben részesült, de magabiztosan haladt *saját útján*. Azt rajzolta, festette egész életében, amit nap mint nap látott, ismert, átélt, aminek maga is részese volt. És akkor most újra kérdezhetjük, *mi ez a saját út?*

Képeknél a MI?-hez mindig kapcsolódik a HOGYAN? Sokszor nemcsak kapcsolódik, hanem egészen áthatja, azonosul vele, a HOGYAN lesz a MI.

Nézzük mindjárt a Békás-szorost!

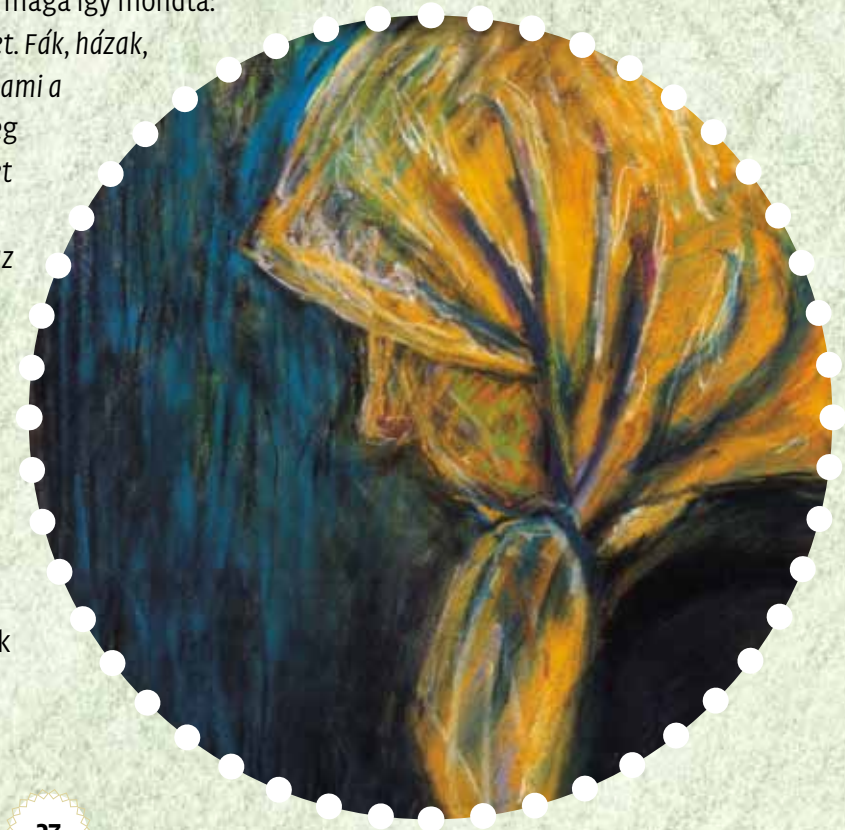

A mi és hogyan egysége már abban is megmutatkozik, hogy *pasztellkrétával* dolgozott (képeinek többsége így készült), tehát olyan eszközt, technikát választott, amelyik eleve a *lágy, meleg* hatások elérésére alkalmas. Nagy István *sajátja* pedig éppen ezzel a pasztelles érzéssel közelíthető. Nézed a képet, és nemcsak *tetszik* a táj, hanem meg is nyugtat: a fenyőfák, sziklák függőlegesei és a heverő hegyek befogadó mélysége. Otthonosan érzed magad, ha nem is láttad még soha. Ott vagy magad is, és érzed: jó helyen vagy. A hegyek mögött ott a határtalan térség, a szinte mesésen végtelen természet, az egész világ, de nem félsz tőle, mert az sem idegen. Ebben élsz, így élsz, ez az élet *szorosa*. Nagy István a saját életérzését, szeretetét rajzolta meg pasztellkrétáival, de úgy, hogy tiéd is lehet – azt érezheted: ez a lényeg. Ő maga így mondta:

Egy életen át kerestem ezt a lényegét. A témában a lelket. Fák, házak, virágok, emberarcok bonyolult összevisszaságában azt, ami a felület alatt vibrál. A belső hűséget. Egy újságírónak meg így válaszolt 1928-ban: A nyár folyamán minden időmet a szabad természetben töltöttem. Körülbelül kétezer kilométert gyalogoltam be. És nem jártam témák után, az én képeimnek nincsen témája, témáik: a témátlanság. A életet kerestem, az életnek egy rezzenését.

A „rezzenés” pedig mindig valóságos, amelyet nem másol, hanem megalkot, nem visszatükröz, hanem megmutat. Sziklás szoros vagy lankás táj (milyen lágyan zenél a „lankák” szó is!) ugyanazt a földi térséget, világot hajlíttják eléd. Ilyen ez az édesanyjáról készült kép is (egyik a sok közül), a kendős asszony arcvonásai sem látszanak, de a színek, vonalak kifejezik a *téma lelkét*.

Neked mi jut eszedbe róla?

Hogyan csináljunk kuckót és minek?

A kuckónak, zugnak, odúnak, szuszkónak, sutnak, vacoknak, saroknak – néha csak egy elkülönülő szögletnek – millió változata van, s mindegyik varázsos lehet. Kinek nincs kuckó-élménye?! A legjobbak szerintem a saját felfedezésűek vagy a saját készítésűek. Gyerekkori kedvenceim a bátyámmal nap nap után barkácsolt sátorféleségek voltak. Magas támlájú ágyunk fölé pokrócot feszítettünk, alatta aztán zseblámpa fényénél kártyázhattunk, olvashattunk, s bár a bevacolódásunk nem lehetett titok, mégis izgalmas volt elbújni, bepréselődni. Akárhogy is, maga a rejtőzködés izgalmas, az elbújás a világ elől, hogy magunkban aztán igazán önmagunk lehessünk. Az igazi kuckó egyszerre ad biztonságot – mint ősembernek a barlang – és ígér titokzatos kalandokat.

Kuckó található vagy építhető a kertben, az erdőszélen, padláson, pincében, lépcsőházban, erkélyen s persze a szobában is, bútorok között, mögött, valójában akárhol.

Jó tíz éve, amikor befejeződött házunk építése, a sok maradékból – gerendákból, lécekből, deszkákból, tetőcserepekből – házikót építettem a lányaimnak a kertben. Mutató lett, még vadszőlővel is befuttattam. Csakhogy ugyanazon a nyáron a gyerekek iskolája megkért, hogy őszig a verandánk alatt tárolhassák a Hollandiából ajándékba kapott tanári íróasztalokat. Háromat-négyet tettem egymásra. A lányaim pedig még aznap berendezték: emeletes kuckóknak. Régi lepedőkből lengőajtót függesztettek a lábak elé, és beköltöztek. Még a fiókokat is telepakolták. A mesés babaház meg ott árválkodott üresen.

Adható-e hát egyáltalán ötlet, hogyan csináljunk kuckót?

Lehet, hogy elegendő, ha egy felnőtt megengedi, hogy a kuckótervező gyerek kicsit szétszedje a lakást és összehordja mindazt, amitől kuckóbb lesz a kuckó. Magányos vagy páros odú, elrejtő vacok. Az én lányaim legszívesebben matracokból és kempingágyakból építkeztek. Például egy falsarokba állított matrachoz már csak pokróc vagy lepedő kell, hogy nyomban költözni lehessen. A kempingágyak sokféle alakzatba hajlíthatók, ez komoly előny.

Egyik tavasszal, miután visszavágtuk és megmetszettük a gyümölcsfákat, a nyesevégekből közösen készítettünk kuckót. Olyasféle lett, mint a régi pásztoroké a pusztán, amivel a naptól és esőtől óvták magukat. Előbb egy természetes mélyedést kerestünk a kertben, odahordtuk az összes anyagot. Kiválasztottunk egy erősebb villás ágat, a két szárát rövidre vágtuk, a másik végét kisbaltával kihagyztuk, és leszúrtuk a földbe. A villára támasztottunk egy hosszú ágat, s ezzel már meg is volt a kunyhó tartószerkezete. A vékonyabb ágakat oldalról nekidöntöttük a „hosszgerendának”, aztán előző évi, elszáradt fűvet téptünk a kerítés tövéből, ahol a fűnyíró gép nem tudta rövidre vágni – ezekkel tömködtük ki a réseket. Ez a pompás építmény egész nyáron kitartott, de időnként fel is újítottuk.

Sajnos, nálunk nincs olyan öreg fa, amelyiknek az ágára kuckó építhető, pedig – gyerekkori emlékeim szerint – a kuckók kuckója a fára erősített rejtkehely!

VARGA ZOLTÁN ZSOLT

A gonosz öregember

A csapat megalakulásakor úgy döntöttünk, nem lesz parancsnok, és mind a négyen különböző, de egyenrangú feladatot vállalunk. Eleinte váltogatva írtuk a naplót is, de aztán nyárra hagytuk az egészet, a szabályokat és beosztásokat, meg hogy az amerikai ősfenyő fotójával díszített, kemény táblás határidőnaplóba körmöljük a nagy semmit. Csak a csapat maradt, a barátságunk, hogy naphosszat együtt vagyunk – Gergő anyja szerint lógunk és bandázunk, az én anyám szerint meg a lehető legjobbat csináljuk, mert a barátságnál nincs jobb, és nem lehet elég fiatalon rákapni az ízére.

Gergő mamája még a szünet előtt felhívta a többi szülőt: helyes-e, ha mi négyen önállósodunk, táborba se akarunk menni. Úgy kérdezte, vajon nyugodt szívvel ránk hagyható-e, mivel töltjük a hosszú nyári napokat, mint aki pontosan tudja, hogy nem bízható ránk és nem helyes az önállósodás. Megengedhető-e, hogy reggeltől estig kóboroljunk vagy valamelyik lakásban gubbasszunk? Háromszor elmondta ugyanazt: hogy aggódik, ehhez még kicsik vagyunk, s főként, hogy ez más világ, mint a harminc-nyolcvan évvel ezelőtti, hiába van mobiltelefonunk, sokkal több a veszély, elképzelhetetlen mennyi, szerencsére elképzelhetetlen, egészséges lelkű embernek elképzelhetetlen, ismételte olyan hadarósan, fulladozva, hogy közben talán mégiscsak mindenféle réműletet elképzelt.

Párszor kimentünk a tóhoz, néha busszal, többször gyalog – legfeljebb három kilométerre van a templomtértől, ahol reggel találkoztunk –, rendszeren befizettünk a strandra, lángost is ettünk ott meg jégkrémet, csúzdáztunk, vízilabdáztunk és átúsztuk hosszában a tavat, nem mintha az nagy szám volna. Legfeljebb hét-nyolcszáz méter, amiből mind a két oldalon hatvan-nyolcvan méter egészen sekély. A hosszabb partszakaszokon egymást érik a kis vityillók, a stégek végébe állított hétvégi házikók, a lila, rózsaszín, világoskék és rikító sárga kunyhók. Némelyik előtt nyugágy, napernyő, grillsütő meg kerti törpe. Ahogy lubickolva úsztunk, többen, felnőttek és gyerekek is integettek, mi visszaintettünk, legelőször egy nő kiáltott, hogy ne ússzunk tovább, ne tovább, ne végig, de Szabolcs visszakiáltott, hogy ennyi meg se kottyán nekünk, a nő erre a stranddal szemközti partra mutogatott, mulatságosan hadonászott és fintorgott is, mintha sárkányra, valami fenevadra vagy szörnyre figyelmeztetne, mutatóujjával a halántékát is bökdöste, hogy azt gondolhattuk, a szörny ráadásul idióta. De nem találtunk semmit. Az egész hepehupás terület néptelennek és gondozatlannak látszott. Kilábaltunk az iszapból, de le se ülhattunk, mert nem volt még egy nagyobb sima kő vagy füves csík se – fordultunk vissza. A hadonászós nő vigyorogva üdvözölt, mint a győztes harcosokat. Nincs ott semmi, jelentettük neki. Dehogynem, felelte, és még mindig úgy mutogatott, ahogy a süketnéma tolmácsok. Arra kóborol a bolond. Állítólag övé a telek. Veszett öregember az, harci kutyával.

Én kezdtem a mesét az öregről, még akkor a strandon, és utána napokig szórakoztunk a tódítással. Legalább hat életre elegendő történetet kitaláltunk már a láthatatlan emberről, mindenféle szerencsétlenséggel megpakoltuk, amitől eszement és gonosz lett, amikor aztán csakugyan előttünk termett. Pillanatig sem lehetett kétséges: ő az. Ilyenek képzeltük. Zöld, kezeslábas légiósruhában volt, magas, inas, feltűnően sántító, szürke hajú öregember, és a lihegő, sovány harci kutya rángatta a pórázt.

– Tűnés innen! Mars! Na, lóduljatok, huligánok!

Késő délelőtt értünk a tóhoz, s mire a Nap a fejünk fölött sütött, már kászálódtunk is ki abból a ragadós iszapból. Krr-brkk-brkk, brekegtünk, és békát utánozva ugráltunk, meg röhögtünk is egymáson, ahogy potyogott a testünkről a szürke sár. Ócska hely, de jó, hogy rajtunk kívül ide senki se merészkedik, a tó közepéig se, még a strandon bérelhető, hattyú-díszes ladikokkal sem – ki tudja, miért. Az biztos, hogy sehol nincs veszélyjelzés, semmiféle tiltó tábla, hogy eddig, és ne tovább. Mi tényleg azért úsztunk oda, hogy csak négyen legyünk.

Félelmetes volt, hogy megjelent az öreg, hogy csakugyan létezett, de a rikácsolása inkább mulattatott.

– Miért haragszik a bácsi? – kérdezte Gergő óvodás hangon, s még a szemét is ártatlanul kerekítette.

– Nincs vita! Mars innen, huligánok!

Muszáj volt nevetni a bolond öregemberen és az egész bolond jeleneten, ahogy egyszer csak ott termett, mint a mesében, és minden ok nélkül fenyegetőzött. Nevettünk Gergőn, de leginkább azon, hogy az öreg többször is 'huligán'-nak nevezett minket.

Visszafelé úszva már frissen szerzett huligán-indulónkat harsogtuk: *huli-huli-huli-gán-ok, rajta, rajta, huli-huli-gán-ok!* Ez tényleg bolond, mondta Miki, gonosz és bolond. Inkább ő a huligán. Az a robot Huligán, aki mindig csikorog, nyikorog, zörömböl... tudjátok? Az a vérszomjas robot!

Nem tudtuk, és hiába volt vicces a szó, nem lehetett egészen magunkra venni. Nem vagyunk huligánok, még ha visszavágunk, akkor sem leszünk huligánok. Nem tűrhetjük, hogy a tóparton ez az alak uralkodjon. Azért van a csapat. Egyelőre nincs bizonyíték, hogy veszedelmes, de nem várhatjuk meg, míg szabadon engedi és valakire ráuszítja a kutyáját. Meg fogjuk akadályozni.

Százféle akciót agyaltunk ki, bénábbnál bénább cseleket és rohamozást, én erősködtem, hogy a legfontosabb az alapos felderítés: mindent tudnunk kell arról az emberről. Hogy aztán megsajnáljuk, és kutyakáját vigyünk neki!, ellenkezett Szabolcs.

Azért, hogy tudjuk, ki ellen harcolunk! Ez nem banda, hanem csapat!

Bele sem fogtunk még semmibe, mikor másodszor láttuk. Nem vett észre bennünket. A kutyát kikötötte a bolt előtt, és a derékszíjából kihúzott egy botot. Gombnyomásra úgy hosszabbította meg, ahogy összecukható ernyőt nyitnak ki. Kutya nélkül jobban sántított. A házfalhoz támaszkodott, nehezen lépett fel arra az egy lépcsőre. Dermedten figyeltük, hogy bemegy az üzletbe, ahol Szabolcs anyja dolgozott.

Nem gyalogolhatott a városba, neki sok lett volna a három kilométer, buszra sem szállhatott a szájkosár nélkül vezetett kutyával, tanakodtunk. Lehet, hogy a városban lakik, és csak néha-néha látogat az üres telkére?

Szabolcs csendet intett, s hátulról, a raktár felől vezetett minket a boltba. A biztonsági őrnek is jelezte, hogy nem akarja mutatni magát, egyelőre nem zavarja a mamáját, majd, majd, majd szól –

a nyitott raktárajtóból figyeltük, ahogy emberünk a pénztárhoz megy. Szabolcs anyja szóltanul blokkol, elvesz egy ötezezt, visszaad, és arrébb tolja az öreg kosarát, hogy a következő vevőhöz fordulhasson.

- Adjon szatyrot! - mordult a huligánózó.
- Hús forint - hallottuk a választ.
- Még mit nem! A levegőért nem szednek pénzt?! És tőlem?! Tőlem!
- Hús forintért adhatom... kéri?

A biztonsági őr könyökénél fogva vezette az öreget, vitte a kosarat is, a kevéske árut zacskóba tette, és valósággal kituszkolta az üzletből.

- Ne törődjön vele, Marika! Rá se rántsion! Bolond vénember... goromba pokróc... ezer éve ismerem. Tudja, milyen nagy úr volt a városban, hogy parancsolgatott? Mindenki rettegett tőle... most meg csak egy bolond...

- Tudom - mondta jól hallhatóan Szabolcs anyja, de nem nézett a biztonsági őrre, mert megállás nélkül blokkolt és pénzt számolt -, az apámat börtönbe csukatta... Én aztán tudom, kicsoda.

Szabolcs erre odaszaladt hozzá.

- Tejóisten! mit keresel itt? ebédeltél?

Mi meg csak toporogtunk a raktárajtóban.

Szabolcs azt mondta, bosszút kell állnunk. Még Miki is fújta vele, hogy meg kell bosszulnunk az öreg régi gonoszságait, meg a mostaniakat is. Meg kell akadályozni, hogy gorombáskodjon meg parancsolgasson. Nem hagyhatjuk, hogy azzal a vérebbel ijesztgessen.

Most nem tudom, mi lesz, miféle bosszút akarnak. Nem tudom, csak félek, nagyon félek, hogy a gonosz öregember miatt a végén szétmegy a csapatunk.

KÁMÁN BALÁZS

Szóbajnokok

Sok ezer évvel ezelőtt, amikor csak kevés ember tudott írni és olvasni, a tájékoztatás legfontosabb eszköze az élő beszéd volt. A hírmondó egy-két dobossal kiállt a falu vagy a város főterére, és amikor a dobszó hallatára összegyűltek az emberek, harsány hangon előadta, amit mindenkinek tudnia kellett: hogy mikor lesz vásár, vagy milyen adókat hajtanak be. A *kidobolás* faluhelyen még a 20. század első felében is mindennapos volt.

A hírmondónál is nehezebb dolguk lehetett a szónokoknak, akik hosszú beszédeket mondtak, hogy véleményükről meggyőzzék az embereket. A leghíresebb szónokok, például a római Cicero vagy a görög Démoszthenész többnyire államügyekkel foglalkoztak, de sokszor jogi vagy vallási ügyekben is felszóltak.

Az emberek meghallgatták szónoklataikat, és ha meggyőzően beszéltek, jól érveltek vagy ügyesen cáfolták ellenfelük mondandóját, úgy cselekedtek, ahogy a szónok tanácsolta. Mivel a beszédeket nem tudták később elolvasni az újságban vagy megnézni a tévében, a pillanat hatására döntöttek. Ezért a szónokoknak rengeteget

kellett gyakorolniuk, hogy érthetően és szellemesen beszéljenek, és észben tartsanak minden fontos érvet.

A szónoklatokat úgy építették fel, mint egy házat: először az alapozás, aztán sorra a szintek, majd a tető – a gondolatoknak is logikus sorrendben kellett követniük egymást, különben az egész összedőlt volna. Képzeld csak el egy házat, ahol a tetőn billeg az első emelet!

A szónoklás művészetét évezredek óta az egyik legfontosabb tantárgyként tanították az iskolákban, mert aki ügyesen tudott érvelni, és jól forgatta a szót, az sok szakmában megállta a helyét, és az emberek is kedvelték. A szónokoknak nehéz gyakorlatokkal kellett fejleszteni tudásukat, Démoszthenészről például azt mesélik, gyerekkorában dadogott, de olyan elszánt volt, hogy kavicsot vett a szájába, úgy gyakorolta a helyes kiejtést, és a tengerparton a hullámok zúgását túlharsogva edzett.

A legfontosabb a szónokok számára az emlékezet volt, hiszen több órás beszédeiket fejből adták elő, s legfeljebb néha pillantottak viasztáblára vésett vagy pergamenre írott jegyzeteikre. Elméjüket úgy tornáztatták, mint a sportolók az izmaikat, és persze használtak néhány trükköt is, ami segített. Az egyik ilyen módszer éppen az volt, hogy jól ismert épületként képzelték el emlékezetüket. Gondolatban bejárták a helyet, és beszédük fontos pontjait az épület egy-egy részletéhez, vagy az ott lévő tárgyakhoz kötötték. Amikor elmondták a beszédet, képzeletben ismét megtették ugyanazt a sétát, és a sokszor látott tárgyakról jutott eszükbe, amire emlékezniük kellett.

Ezt a módszert kis gyakorlással te is kipróbálhatod. Válassz olyan helyet, aminek minden részletét ismered, például az osztálytermedet. Gondold el, hogy ezt a cikket kell elmesélned valakinek, minél részletesebben. Emeld ki a kulcsszavakat, és képzeletben mindegyiket kösd egy tárgyhoz: például a hírmondó a terem ajtaja, a tábláról a kidobolás jut eszedbe, Cicero a tanári asztal, és így tovább. Nem kell szó szerint visszamondanod a szöveget, inkább a lényegre figyelj, és próbáld a saját szavaiddal megfogalmazni. Ha elsőre nem sikerül, fuss neki újra, s emlékezz a mondásra: *a költő születik, a szónok azzá lesz.*

Miből van? Hogyan van?

Az atomokat, emlékszel, a betűkhöz hasonlítottuk. A különböző atomfajták száma alig több száznál. Nos, ezeket az *elemeket*, nemcsak hasonlítjuk, hanem jelöljük is egy-egy betűvel, néha kettővel. És ezt a világon mindenütt egyformán értelmezik. A hidrogént, a legegyszerűbb atomot **H** betűvel, az Oxigént **O** betűvel a Mangánt **Mn**-el, a Magnéziumot **Mg**-vel jelölik, és így tovább.

A 19. században Szibériában, 14 gyerekes családban nevelkedett, és Szentpéterváron tanult Dimitrij Mendelejev orosz kémikus. 1869-ben ő rakta sorba, foglalta rendszerbe a természetben előforduló, ismert és – most figyelj! – még ismeretlen elemeket. Olyan rendszert alkotott, amelyből sokféle jellemzőt megtudunk: például hogy melyik anyag folyékony, melyik gáznemű vagy szilárd. Még a felfedezésre váró anyagok tulajdonságaira is következtetni lehet. Lehet, hogy éppen te leszel a felfedező kémikus?!

Legközelebb még mesélek erről a rendszerről, de most szeretném teljesíteni múltkori ígéretemet, méghozzá úgy, hogy mindhárom kérdésre válaszolok, mert olyan csekély volt a különbség a szavazatok száma közt – a legtöbbet egyébként a dinoszauruszok kapták –, hogy úgy éreztem, ez a helyes; remélem, egyetértetek velem, és nem csak azt a választ olvassátok el, amire szavaztatok.

Miért takarjuk le fedővel a fazekat, ha vizet forralunk?

Vigyázz a kezedre! De próbáld ki. Tégy fel két egyforma edénybe ugyanannyi vizet forralni. Az egyiket takard le fedővel. Előbb-utóbb (mondom, hogy vigyázz, ha a fedőt leemeled!) azt látod: a letakart hamarabb forr.

A víz mindennapi körülmények között 100 Celsius fokon kezd forrni. Előbb gőzölög, azaz a víz molekulái elszakadnak a folyadéktól, és gőznemű állapotban felfelé szállnak. Ahogy melegítjük a vizet, egyre jobban párolog. A párolgás energiafogyasztó folyamat, ezért hűti a környezetét. Ezt mindannyian tapasztalhatjuk: ha vizes a testünk, könnyebben elviseljük a kánikulát, hűvös szélben meg jobban fázunk. Ha lefedjük a fazekat, csökkentjük a melegedő víz párolgását. A fedő alatt lévő levegő hamar megtelik vízgőzzel, így a víz már alig tud elpárologni a melegedő víz felszínéről. A lefedéssel csökkentjük a hűtés lehetőségét, és így hamarabb és kevesebb energia felhasználásával forr fel a fazékban a víz.

Miért pusztultak ki a dinoszauruszok?

A dinoszauruszok a földi élet uralkodó élőlényei voltak millió éveken keresztül, s mintegy 65 millió évvel ezelőtt viszonylag hirtelen kipusztultak. A kutatók (paleontológusok) egyetlen dinoszaurusz-maradványra sem bukkantak a földkéreg olyan rétegeiben, amelyek az elmúlt 65 millió év kövületeit tartalmazzák. Mi történhetett?

Sok elmélet született, hogy miért és hogyan szakadhatott meg a dinoszauruszok számára nélkülözhetetlen tápláléklánc, de egyik elgondolás sem volt meggyőző erejű. 1977-ben az olaszországi Gubbio közelében dolgozó őslénytani szakemberek mintát adtak át vegyészeknek a dinoszauruszok kipusztulása utáni agyagrétegekből. A minták elemzése meglepően magas irídium-tartalmat bizonyított. Az *irídium* a földkéregben nagyon ritka elem, de viszonylag nagy mennyiségben fordul elő az aszteroidokban, az űrben keringő kisbolygókban. A nagy irídiumtartalom azt sugallta, hogy ebben az időben jókora, talán több száz kilométer átmérőjű aszteroid csapódhatott a Földre, s a kialakuló por és hulladék a levegőben lebegve valószínűleg több évre elzárta a növényeket a napfény elől. A kövületek azt mutatják, ebben az időben valóban sok növényfaj kipusztult, sok növényevő állat táplálék nélkül maradt, s a velük táplálkozó állatok is fokozatosan kihaltak. Persze különösen a nagy testű, nagy mennyiségű élelmet igénylő állatok. Az „irídiumelméletet” az 1977 utáni észlelések, a Föld különböző pontjain végzett ásatások megerősítették. A legvalószínűbb választ tehát a kémia, azaz a vegyészek adták meg.

Hogyan lehet tojást sütni a nap melegével?

Egyszer az ógörög Szirakuza város partjainál római hajók kötöttek ki, a katonák megszállták a várost. A legenda szerint a tudós Archimédész a partra hívatta Szirakuza polgárait, és mindegyikük kezébe adott egy kis tükröt. Megparancsolta nekik, hogy a nap sugarait irányítsák mindannyian ugyanarra a római hajóra. Oly sok fény és hő gyűlt így össze, hogy a hajó meggyulladt. Azokban az országokban, ahol sokat és erősen süt a nap, ma is használnak tükrös hősugárzókat, amelyek homorú felületen elhelyezett kicsi, finom tükrökből vagy egy nagy átmérőjű homorú tükrökből készülnek, és így hegesztik a fémeteket is a világűrben lévő űrrállomásokon.

Némi találékonysággal és figyelemmel te is készíthetsz napkonyhát, de ügyelj, mert egy-két perc alatt megsül, hamar oda is ég a rántotta. Ha a lábos vagy a serpenyő fekete, még gyorsabb a folyamat, mert a fekete tárgyak gyorsabban nyelik el a hőt. Felnőttek nélkül ne próbálkozzatok! Kisebb homorú tükörrel vagy nagyítóval viszont mintákat lehet égetni falapocskákra. Ha ügyes vagy, egyszerűbb rajzodat is megörökítheted a napsugárral! De újra és újra mondom: csak óvatosan! Hányszor megtörtént már, hogy egy eldobott tükördarab vagy nagyító felgyújtott egy erdőt!

>> PEGAZUS HÁTÁN

A Loreley-szikla

Csakhogy megérkeztél! Szárnyas lovad türelmetlenül toporzékol, ugorj hát gyorsan a hátára, és kapaszkodj erősen. Ha egy pillanatra lehunyod a szemed, és mélyet szippantasz a levegőből, már érzed is a víz illatát. A paripa még néhányat csap hatalmas szárnyával, és óvatosan egyensúlyozva földet ér. Jól teszi, ha óvatos, hiszen egy hatalmas szikla csúcsán áll! Alattatok zúg a Rajna, és elég egy meggondolatlan mozdulat, hogy belepottyanj. A legjobb lesz, ha lekuporodsz erre a mohás kőre, és amíg a turistákkal tömött kirándulóhajókat meg a lassú teherszállítókat nézegeted, meghallgatom Loreley történetét.

A hatalmas sziklát, amelyen üldögélsz, róla nevezték el, a szépséges lányról, aki olyan gyönyörűen énekelt, hogy a hajósok megfeledkeztek minden veszélyről, és a vízbe veszték. Ebben hasonlított a szirénekhez, akikről néhány oldallal később olvashatsz, de különbözött is tőlük, mert a legenda szerint valaha egyszerű emberlány volt. Történetét sokan sokféleképpen mesélik, még a sziklafalra hulló vízcseppek is mind-mind másképpen beszélnek el az erre járó vándoroknak. Ha erősen figyelsz, te is meghallod a Rajna meséjét.

Élt egyszer a folyóparti városban egy gyönyörű szőke lány, Loreley. Szerelmes lett egy ifjúba, aki eleinte viszonzta szerelmét, de aztán elhagyta, és messze földre utazott. A lány a bánattól még szebb lett, parázsló szeme minden környékbeli férfit megigézett. A város mérges asszonyai a püspök segítségét kérték, és boszorkánysággal vádolták Loreleyt. Emlékszel, ugye, hogy a boszorkányoknak hitt nőket sokszor megégették? Ez várt volna Loreleyre is, de a papot elbűvölte a lány szépsége, és nem tudta elítélni. Három lovas kíséretében kolostorba küldte, hogy élete végéig nők között, bezárva éljen, és férfiszem többé ne lássa.

Elindult Loreley és a három lovas, ám ahogy elhagyták a várost, a lány kérte, hogy még egyszer elbúcsúzhasson szülőföldjétől és a vártól, ahol kedvese lakott. Felkapaszkodott erre a hatalmas sziklára, és kitekintett a Rajnára. Ahogy a víz fölé hajolt, úgy hitte, szerelmese csónakját látja közeledni. A nevét kiáltotta, előrelépett, és belezuhant a folyóba. A legenda szerint a vízbe fúlt lány tündérré változott, aki néha azóta is a sziklára ül, és hosszú, szőke haját aranyfésűvel igazgatja.

Egy 19. századi német költő, Heinrich Heine versében így képzelte el Loreleyt:

*Ott fenn ül – ékszere csillog –
a leggyönyörűbb leány;
aranyhaja messzire villog
arany fésűje nyomán.*

*Aranyban aranylik a fésű,
s közben a lány dalol;
hatalmas zengedezésű
varázs kél ajkairól.*

Egy másik magyarázat szerint a közelben valaha egy kis vízesés volt, s hangját felerősítve verte vissza a nagy kőtömb. Ezért „mormoló sziklának” nevezték el: a német *lureln* (mormoló) és *ley* (szikla) szavakból született Loreley neve. Ezeket a szavakat a mai német nyelvben már nem használják, csak a szépséges tündér nevében élnek tovább.

A Rajnához számtalan más legenda is kapcsolódik, mert a part menti emberek élőlényként szerették és tisztelték a folyót, és csodálatos hatalmáról számos mese, vers és ének született. A leghíresebb talán a *Nibelung-ének*. A szintén 19. századi német zeneszerző, Richard Wagner A *Nibelung gyűrűje* címmel négy összefüggő operát írt a régi történet alapján. Az első opera azzal kezdődik, hogy Alberich, a törpe elrabolja a Rajna kincsét, amelyet a folyó sellői őriznek. A sellők, más néven habléányok is a szirének rokonai, deréktől fölfelé nők, de halfarkuk van és a víz mélyén élnek. A törpe a kincsből varázsgyűrűt kovácsol, amely az egész világ urává teszi. A gyűrűt ellopják tőle, de bárkihez kerül, mindenhol bajt és bánatot okoz, mert a sellők megátkozták a tolvajt. A gyűrű hordozói hiába kapják meg a hatalmat: még a legbátrabb hőst is utoléri az átok. A negyedik opera végén a Rajna vize kiárad, és elnyeli a varázsgyűrűt. A kincs visszakerül a sellőkhöz, akik azóta is őrzik. Ha óvatosan kihajolsz Loreley sziklájáról, talán meglátod, ahogy a folyó mélyén csillog.

>> KÉPES BESZÉD

Idomított elefánt

Jól nézzétek meg ezt a képet, mert lehet, hogy nem láthattok többé a cirkuszban bicikliző majmot, táncoló medvét, lángoló tűzkarikán átugró tigrist, oroszlánt vagy emelet-magasságú elefántot, ahogy ormótlan méretét és irtózatosságot meghazudtolóan, kezesbáránnyá engedelmeskedik az állatszelídítő parancsainak! Lehet, hogy ezentúl csak az állatkertben találkozhattok szemtől szemben a cirkuszi porond négy lábú sztárjaival.

Hogy miért? Mert sem „az állatok királya”, sem a mamutok utóda, az Indiában ma is szentként tisztelt elefánt nem jószántából hajtja végre szívdobogtatóan izgalmas vagy ellenállhatatlan nevetésre ingerlő mutatványait a porondon. Az idomár szívós nevelőmunkával – jutalmazással és büntetéssel – programozza át a vadak természetes viselkedését. Az ostor még akkor is kelléke az állatprodukcióknak, ha nem látható.

Az állatvédők ellenzik az erőszak minden formáját, amelyet az elmúlt évezredek során az emberek kétely és lelkifurdalás nélkül gyakoroltak akár a vadon élő, akár a házasított állatokkal szemben. Erőszak az is, ha kiirtják az erdőket, a vadállatok természetes lakhelyét, vagy ha a befogott elefántokat jövedelmező látványosságként kezelik, robotmunkára használják. Az ókori hadvezér, Hannibál fegyverhordó harci elefántjainak utódait manapság teherautó és erőgép helyett dolgoztatják Srí Lankán, a tehetős magángazdaságokban. S noha a vallási körmenetben talpig fölékszerelve masírozó ormányosok mindmáig nagy megbecsülésnek örvendenek, nem titok, hogy kölyökkoruk óta az ember szolgálatára nevelik őket, fogságban nőnek fel, s idomításuk külön mesterségnek számít.

Az elefántot már az ókori görögök is bölcs állatként tisztelték. A szíamiak fülébe súgták titkaikat, azt remélve, hogy megoldást kaphatnak minden bajukra. Az elefánt világszerte hiedelmek, mesék, versek hőse.

Az ázsiai elefántokat mára a kihalás veszélye fenyegeti. A huszadik század elején még százezer példány élt Thaiföldön, ma alig vannak többen ötezernél. Megkondult értük a vészharang: Újpestről indul Európa nagyvárosaiba az a vándor fotókiállítás, amely erre az ijesztő jelenségre – és a haszonállatként kezelt, rabságban tartott elefántokat sújtó kíméletlen bánásmódra, brutális kínzásukra, megcsonkításukra, erőszakos betörésekre figyelmeztet.

Az állatvédők küzdelme tehát nagyon is jogos – bár rengetegen fájlalják, hogy kiszorulnak a cirkuszból a legnépszerűbb műsorszámok. A mutatványosok úgy vélik, állatszereplők nélkül elszürkül ez a nagy múltra visszatekintő, szórakoztató művészet, amely eredetileg a lovasbemutatókból fejlődött ki. Az idomárok pedig váltig állítják: pontosan úgy bánnak a megszelídítendő állatokkal, mint saját gyermekeikkel – hiszen a kulturált emberi viselkedés ára ugyanaz, mint a sikeres állatprodukcióké: az ösztönök megfékezése.

De nevelés és idomítás között nagy a különbség. Az idomárok az állatok természetétől idegen, emberi viselkedésre, például labdázásra, táncolásra kényszerítenek. Bizony, furcsa volna, ha a nevelők is ezt tennék, és a gyerekeknek az iskolában a kutyaugatást vagy a tücsökciripelést kellene gyakorolniuk.

A cirkusz varázsát nem tépázhatja meg az idomított állatok hiánya, hiszen a bohócok, a bűvészek, a zsonglőrök, az artisták, a légtornászok továbbra is elkápráztathatják nézőiket bámulatos mutatványaikkal.

>> IDŐJÁTÉK

A szirének

A görög mondák talán leghíresebb és legfurfangosabb alakja, Odüsszeusz, a trójai háborúból hazafelé tartva – tudod, nagyon sokáig tartott az az út, az istenek rengeteg viszontagsággal sújtották a hőst, szörnyű kalandokban volt része annak ellenére, hogy Pallasz Athéné, a bölcsesség istennője mindvégig védelmezte – nos, Odüsszeusz állítólag hallotta a szirének énekét. Az *Odüsszeidában*, a bolyongásairól szóló verses műben ezt olvashatjuk:

*...aki esztelenül közeleg s meghallja a szírén-
zengzeteket, felesége s az apró gyermekek otthon
azt többé sosem üdvözlik, neki már nem örülnek,
mert csengőszavu dallal a két Szírén megigézi*

Devecseri Gábor gyönyörű, ám a ritmika kedvéért a helyesírásnak fittyet hányó fordítását olvasva sejtethed, hogy a szirének talán még a szfinxeknél is veszedelmesebb lények. De nem ám egyszerűen gonoszak vagy vadak! Azért veszedelmesek, mert csodálatos énekükkel elbűvölik és halálba csábítják az utazókat. Odüsszeusz szerint 'két Szírén' próbálta megigézni őt – más elbeszélésekben hárman vannak, s persze alakjuk is eltérő a különféle mitikus mesékben vagy vázaképeken. A korai ábrázolásokon madártestük és –szárnyuk van, de női fejük. (Ovidius római költő szerint azért, mert a csodálatos ének csak emberi torokból származhat.) Máskor a testük is női, és szárnyakat sem ad nekik a művész – ilyenkor csak a madárlábak árulják el, hogy szirént látunk. Meg persze a kezükben tartott hangszer: a pengetős *lúra* vagy a fúvós *aulosz*. Igaz, Odüsszeusz a szirének énekéről mesél, a képeken mégis inkább *hangszeren játszanak* – végül az is lehetséges, hogy görög szokás szerint hangszerrel kísérik éneküket.

Odüsszeusznak különös furfanggal sikerült hallani őket, és túlélni a találkozást. Kirké, a varázslónő jó előre

figyelmeztette, mi vár a hajósra, ha enged a szirén-muzsika hívogatásának: sohasem kerül haza. Odüsszeusz pedig szenvedélyesen vágyott már szülőföldjére, de hallani akarta azt a híres és titokzatos zenét is. Kirké tanácsára hajóstársainak megparancsolta hát, hogy viasszal dugaszolják be fülüket – a társak nem is hallottak semmit –, őt pedig kötözzék az árbochoz, és aztán akárhogy könyörögne eloldozásért, ne is lazítsanak a köteleken.

De hát a szép muzsika, a művészet lehet halálba, pusztulásba hívó?

Bizony lehet. A görög mitológia legtöbb alakja különben is kettős természetű, és a történetekben rendre keveredik jószág és kegyetlenség, így aztán öröm és bánat is.

A szirének a szépséges Perszephoné (ejtsd: Perszefoné) istennő társai voltak, s amikor Hádész, az alvilág istene elrabolta Perszephonét, és magával vitte királynőnek sötét birodalmába, a társnők madárszárnyat és átható hangot kaptak, hogy bánatukat égen-földön eldalolhassák. Mondhatnánk, hogy *szirénázsanak* – mert persze a mentő-, tűzoltó- meg rendőrautón kürtölő masina, a nemzetközivé lett 'sziréna' szó is a szirénektől ered.

A muzsikálásuk megint többféleképpen értelmezhető: így adták hírül a rablás botrányát – vagy zenéjükkel vigasztalták Perszephonét az árnyak birodalmában. Mindenesetre a szirének – akárcsak a szfinxek – a halálhoz és az alvilághoz kötődnek: vigasztalnak vagy csábítanak, síratnak vagy gyilkolnak. A sírokba, az elhunytak mellé tett vázákra az ókorban azonban csakis azért festhettek sziréneket, hogy az alvilági úton kísérjék, gyámolítsák a holtakat.

Sokáig, sok helyütt a szirén 'költő'-t is jelentett. Például a mi Zrínyi Miklósunk (nem a szigetvári védő, hanem dédunokája, aki a *Szigeti veszedelemben* megénekelte őse történetét) a 17. században verseskötete címében így mutatkozott be: *Adriai tengernek Syrenia groff Zrini Miklós*.

A szirének furcsa, összebékíthetetlennek tűnő tulajdonságait az is magyarázza, hogy – mint a mitológia többi szereplője – sok-sok ember képzeletében formálódtak. Az alvilágban otthonos lények így nemegyszer az égben röpködnek. Egyik-másik történetben az emberek vágyait aranyszárnyon szállítják.

Pete-Lét

Élt egy pete,
neve Peti,
sosem jutott
pite neki.

Pityergett is
néha Peti,
anyja a töb-
bit eteti.

Siránkozott:
A lét piti,
szegény petét
leépti.

Rossz volt kedély-
állapota,
jött egy pata
s eltiporta.

Ha nagy leszek

Ha nagy leszek,
bacilus leszek,
hetedhét világon
legjobban terjedek!

Ha nagy leszek,
fekvőrendőr leszek,
lesz lassulás, tengelytörés
megállnak az eszek!

Ha nagy leszek,
mikroprocesszor leszek,
meghajtom én a világot,
mint hashajtó szeszek!

LACKFI JÁNOS

>> PALACKPOSTA

Tengeralattjárókelő

Szia, remélem, megkaptad legutóbbi leveletem, melyet egy palackba helyezve és jól bedugaszolva három hónapja dobtam Ausztráliában a tengerbe – természetesen neked címezve.

Abban a levélben – de hiszen emlékszel – a tengerről írtam és megírtam, hogy legközelebb még írok a tengerről –, hiszen az olyan nagyon nagy, hogy egyetlen levélben el sem fér! Meglehet, hogy ebből a levelemből is kimarad valami belőle.

A végeleáthatatlan víztükör, ami a tenger, otthona mindenféle herkentyűnek: színes halak, szárnyas ráják, delfinek, bálnák, cápák, polipok, rákok, fókák, pingvinek, a földszinten pedig óriáskagylók, élő korallok, meg jó csomó egyéb lebegő-mozgó, bajuszos és póre teremtmények forognak-rajzanak. Képzeld el, olyan sokféle élőlény lapul a tenger földszintjén, hogy a mélységgel foglalkozó tudósok nap mint nap újabb állatfajtaikat találnak, melyeket eddig nem ismert még az ember!

Aztán az is fura, hogy ezeket a mélytengeri halakat nem lehet ám kihalászni és úgy tanulmányozni: sok-sok emeletnyi víznyomás nehezedik rájuk, és amint a mélyhalászok a felszín felé emelnék hálóikkal őket – szétpukkannának. Mert a testük megszokta a nagy nyomást. Úgyhogy ezek a mélyhalászok (nevezzük őket inkább tengermély-kutatóknak) nagy víznyomást elbíró bűvár-dobozokban leereszkednek a tengermélybe és nagyon vastag ablakokon át csodálják, tanulmányozzák ezeket az élőlényeket. Azután fent a szárazföldön lejegyzik, amit láttak, és beleírják a tankönyvekbe – amikből később te is tanulni fogsz. Remélem, ezek a kutatók most nem haragudnak meg rám, amiért ezeket a dolgokat előre megírtam neked...

Mit gondolsz, milyen mély az óceán?

Hát, néhány helyen még annál is mélyebb! Hiszen nagy-nagy hajókat tart a felszínén, anyahajókat, utasszállító hajókat, hatalmas tartályhajókat. Képzeld, milyen sok víznek kell egy ilyen hajó alatt lenni ahhoz, hogy a felszínen tartsa! Bizony, az óceán lefelé több kilométer mélységű, tele vízzel. Ennek ellenére a tenger nemcsak felszínén tartja a hajókat, hanem ha rosszkedve van, levisz belőlük a földszintre. Mert az óceán vagy tenger lehet jó- vagy rosszkedvű... Ha rosszkedve van, csapkod, emeletnyi hullámokat vet a magasba, zúg és dübörög – viharzik. Akár egy nagyon dühös tanítónéni, vagy apu, ha nagyon felidegesítik.

Így van aztán, hogy az óceán fenekén – nevezzük inkább földszintnek – igen sok elsüllyedt hajó is van a számtalan érdekes víziállat mellett. Különösen sok az elsüllyedt hajó itt, az Ausztráliát körülvevő tengerben. Tudod miért? Két okból is:

Az egyik ok az, hogy a hatalmas óceán víztömege, amely ahhoz szokott, hogy semmi sem állja útját és szabadon keringhet-mozoghat, amerre kedve tartja, itt hirtelen valami keménybe ütközik. Ausztráliába. Erre nagyon mérges lesz, mert nem szereti, hogy elébe állnak. Elkezd keményen ostromolni a parti sziklákat, azok visszaverik a dühös vizet, erre még mérgesebb lesz, visszahúzódik, erőt gyűjt, újból nekiveselkedik, csapkod és örvénylik! Így van ez már sok-sok száz éve.

Namármost, a régi hajósok nemigen számoltak ezzel a nagy viharzással, s ez a másik ok. Ahogy kíváncsian közeledtek Ausztrália partjaihoz, elkapta a hajókat a dühös óceán, és sziklához, zátonyokhoz csapta, s mint aki jól végezte dolgát, levitte őket a földszintre a halak közé. Ma már csupa jó erős hajót építenek, melyek ellenállnak a viharos hullámoknak, és a tengerészek is megtanulták, hogyan kell okosan megközelíteni az Ötödik Világrészt. Az egyik híres hajóskapitány, Popeye hajója már olyan erős volt, hogy így kezdődik a róla szóló dal: „*Popeye, a tengerész, hajóját nem éri vész...*” De a régi hajók továbbra is ott fekszenek lent a mélyben, hínárok és kagylók lengenek roncsaikon, mint megszaggatott ócska ruha a pincében talált régi babán. Onnan tudjuk ezt, hogy kíváncsi bűvárok vízhatlan fényképezőgépekkel leúsznak néha egy-egy ilyen hajóroncsához, és lefényképezik. Ha ugyan megtalálják. Mert a tenger alján homok van ám, oda besüllyednek az ilyen kemény dolgok, és néha eltemetődnek.

Nem tudom, kimaradt-e valami a tengerről, ami beleférne még ebbe a palackba. Most azonban gyorsan bedugaszolom, mert két perc múlva érkezik a délután ötórai postahullám. Arra kell rádobnom ezt a palackot a levelemmel, hogy időben megkapd – különben csak a holnap reggeli hullámmal tudnám elküldeni, de akkor nagyon korán kellene felkelnem finom, puha ágyamból, s ugye, ezt nem kívánod?

Hopp, itt a hullám!

Szia!

HANDI PÉTER

>> KÉPZELNI LEHET

Varázsige: játék

Ismeritek a szegény favágó, Ali baba meséjét a kincseket rejtő barlangról? Csak annyit kellett mondania: Szezám tárulj!, és a sziklafal megnyílt előtte. Nem maradt más dolga, mint megtölteni tarisznyáját arannyal, ezüsttel, drágakővel.

A múlt hasonlóan gazdag rejtekhely. Ha megtalárod a bűvös szót, annyi minden kerül a szemed elé, hogy egy minutum alatt degeszre tömheted a hátizsákladat. Nem hiszem, hogy ehhez hosszú, nehezen megjegyezhető varázsige kellene, és varázslóiskolába sem kell járni hozzá. Ne tétovázz! Mondd ki gyorsan, ami legelőször eszedbe jut. Most, a vakáció küszöbén, lehet, hogy ez a szó a *játék* lesz. S ha elhangzik, máris odaképzelheted magad a régi világba. Nem volt ott lego, sem Barbie baba vagy számítógépes játék, de még távirányítós vonat vagy elemmel ugató kiskutya sem. Hajdanában másfajta játékok készültek, nem nagy gyárakban, hanem kis műhelyekben. Csudaszép, egyedi darabok, amelyeket csak a gazdagok tudtak megfizetni. A legtöbb kislánynak nem volt aranyhajú porcelánbabája, és a kisfiúk közül is kevés kapott hosszú sörényű hintalovat. A régi fényképeken ugyan ilyeneket simogatnak, ölelnek a megszeppent gyerekek, de a játék nem az övék, minden kellék a fényképészműterem, a fényirda berendezéséhez tartozott, akárcsak a fekete takaróval borított, ijesztő fényképező masina. Bebújva mögé egy igazi varázsló, a fényvel képet író fotográfus hókuszpókuszolt. *Itt repül a kis madár*, csettintett feltartott kézzel, hogy a kis modellek jó irányba nézzenek. S a pillanat a szerkezet mélyén már csapdába is esett. Zselatinnal bekent üveglemezre ragadt, s a fény hatására odaíródott a hajdani gyerekek képe.

Jó, jó, mondjátok erre, de miféle gazdagságot emlegettem én az előbb? Hiszen ez a múlt üres, mint a tenyerem. *Csupa nincs terem benne*, méltatlankodtok, *még a hintaló és hajasbaba is másé, a barlang meg majdnem üresen tátong.*

Pedig ha megszokjátok a félhomályt, megláthatjátok azt a temérdek játékot, amivel régi korok falusi, kisvárosi gyerekei játszottak. Alig van köztük vásárolt ajándék. A pénz ritka madár volt akkoriban, csak a tavaszi vagy őszi sokadalomból került haza ilyesmi. Úgy hívták: vásárfia. Mézeskalács bubát és huszárt, kis ostort, falusi asztalosok által összerótt talicskát hoztak a kicsiknek. Cserépedényeket áruló fazekasok apró korsókat, madárcsicsergést utánzó cserépfütyülőket, játékcsuprokat kínáltak, s aki ilyet kapott, úgy vigyázott rá, mint a szeme világára.

A többi játékot gyakran maguk a gyerekek csinálták. Csutka- és csuhébabákat, mák- és pipacstündéreket, fűzfasípót, nádihegedűt, vesszőből lovacskát, agyagból állatokat, csutkaszárból apró szekereket, bogáncsból bútorokat. Lehet, hogy nem voltak szépek, nem voltak tartósak. Elhervadtak, összetörtek, szétestek. De ez volt a legjobb bennük. Hiszen mindennap előlről lehetett kezdeni. A kislányok idétlen, arc nélküli, rongyokba csavart Csutka Rozija szépséges hercegnővé, tündérlánnyá, királykisasszonnyá változott. Játék közben szebbnél szebb ruhákat képzelhettek rá. A kisfiúk madzaggal felkantározott, pálcából lett lovacskája igazi táltossá alakult.

Nézzétek csak, már itt galoppoznak körbe-körbe. Egyikük szilaj nádparipán lovagol, fűzfásipot fújva. Megitatja, azután fáradhatatlanul vágtazik vele tovább. Ugye, ismerős a magas homlokával, hosszú, vékony nyakával? Még azt is hallhatjátok, hogy dúdol magában: „... gyi lovam, gyi Betyár.. Cserebogár, sárga cserebogár!” Felnöve híres ember lett, költő, és gyerekkori játékaikról pontosan százhatvan esztendeje, 1848. június 6-án írt egy verset.

A régi gyerekek bármivel el tudtak játszani. Terméssel, kavicsal, fadarabbal. Ugyan mit tart kezében a százesztendőös fényképen a kalapos kislány? És miért nézik olyan elmerülten a kislányok? Vajon mit látnak benne? Mit láttat velük a nagy varázsló, a képzelet? Rongyos zsákokon ülnek, de hipp-hopp, a durva daróc csodaszőnyeggé változik, és már fenn repülnek, magasan a háztetők felett.

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE

Plohn József felvétele, 1900-as évek / Tornyai János Múzeum gyűjteménye, Hódmezővásárhely

Szitakötő Szótár

Szinte naponta használunk olyan kifejezéseket, hogy **kultúra, civilizáció, globalizáció**, és olyanokat, hogy **játék, dráma, vicc, meg harmónia, idő, sebesség** – és mindezt anélkül, hogy tudnánk, mit jelentenek, és hogyan változnak a jelentések. Mert a szavak időről időre új értelmet nyernek, gazdagodnak – némelykor elkopnak, egészen elsovadnak. Kell is, hogy egyiket-másikat kiradírozzuk és újragondoljuk, különben szemellenzőssé válnak, mint az igáslovak, vagy síkosak és megfoghatatlanok lesznek, mint a meztelen csigák.

Rendhagyó kísérletbe kezdünk: igyekszünk ráncba szedni egy-két tetszőlegesen választott, nem az „abc” rendjében sorakozó kifejezést. De nemcsak a színükre, hanem a fonókjukra is rápillantunk: valóban kizárólag azt jelentik-e, amit a közvélemény vagy a tudósok tulajdonítanak nekik? Merünk-e szabadabban bánni velük, kételkedni bennük? Átértelmezni, sőt, kifordítani olyan szavakat, amelyeket idejétmúltnak vagy éppen nagyon is időszerűnek tartunk?

CIVILIZÁCIÓ > A kifejezés a latin *civilis* szóból ered, amely a *civis* (polgár, városlakó) melléknévi alakja. Az emberi **társadalom és kultúra** magasan szervezett formájának neve. Gyakran egy kalap alá veszik a kultúrával, azaz az emberi szokásokkal, értékekkel, hiedelmekkel. Máskor különválasztják, mert bonyolultabb és összetettebb társadalmat, gazdasági tevékenységet, egy adott korhoz, **helyhez és közösséghez** (néphez) kötött szerveződést írnak le vele.

Vannak gondolkodók, akik szerint minden **kultúrából civilizáció** lesz egyszer, és a kultúra mélyebbről fakad, nem olyan lélektelen szerkezet, mint a civilizáció. Történészek meg azt mondják, hogy az elmúlt évezredekben **több tucat civilizáció** alakult ki, olvadt össze és hanyatlott le: a mezopotámiaiától és Indus-völgyitől a nyugati civilizációig. Ezek – gondolják megint mások – úgy keletkeznek, bontakoznak ki és múlnak el, mint az évszakok vagy az emberi életek. Eltérőek a vélemények arról is, hogy jelenleg a civilizációk harcának vagyunk-e a szemtanúi (pl. az iszlám és a nyugati civilizáció között), vagy egyre jobban egységesedik a világ (ezt nevezik globalizációnak).

A civilizált szót gyakran a **kifinomultság, fejlettség** megfelelőjeként is használják, ami igen félrevezető. Így civilizált az, aki nem ugrál a fák között ágyékkötőben és ordít torkaszakadtából, mint a „vadak”, hanem színházba jár és mélyenszántó csevegést folytat a szomszédjával az időjárásról. Civilizált az is, aki „felfedez” egy új földrészt, és miközben leigazza a bennszülötteket, új vallást és új betegségeket honosít meg. De civilizált az is, aki kiirtja az esőerdőket, hogy a helyükön haszonnövényeket termeljen – bár így a helyi népesség túlélését segíti, az éghajlatváltozás, a természeti rend felbomlása miatt hosszabb távon talán minden emberi civilizáció eltűnését okozza.

A civilizáció tehát **áldás és átok** egyszerre: sokféle, akár az emberiség. Nézzük csak, mi volt erről Arany János véleménye:

Civilizáció

Ezelőtt a háborúban
Nem követtek semmi elvet,
Az erősebb a gyengétől
Amit elvehetett, elvett.

Most nem úgy van. A világot
Értekezlet igazgatja:
S az erősebb ha mi csinyt tesz,
Összeül és – helybenhagyja.
(1877 körül)

Szerinted?

Mi a civilizáció: világmegváltó találmány vagy ragályos betegség?

Ki tekinthető civilizáltnak: aki vadászatból, gyűjtögetésből él, vagy aki nagyüzemi baromfitenyésztést folytat?

Szükségszerű-e, hogy egy civilizáció kegyetlen legyen (lásd maja emberáldozatok, európai boszorkányüldözés)?

BÜN-BÜNHŐDÉS > Bűnt követel el, aki az általánosan elfogadott erkölcsi törvényekkel, egy adott közösségben érvényes vallási előírásokkal, a társadalom életét kordában tartó írott és íratlan (jog)szabályokkal ellentétesen cselekszik. Nagyon **képlékeny** fogalom a bűn és a bűnhődés: függ attól is, kívülről **kényszerítik-e** a bűnösre, hogy annak érezze magát, amikor tudatosan vagy önkéntelenül áthág egy szabályt (ami az egyik kultúrában, törzsnél például megengedett, az másutt tilalmas, és viszont), vagy lelkiismerete mélyén **maga is tudja**, hogy vétkezett. A bűnöknek összetett alá-fölérendeltségi rendszere van, és tájanként, koronként is változik, melyiket tartjuk komolyabbnak vagy komolytalanabbnak a többinél.

Itt van például a hét főbűn: a katolikus egyházban általánosan elfogadott bűnlista is sokszor átalakult az idők során. A 6. században Nagy Szent Gergely pápa öntötte egységes formába az elképzelést. Szerinte a legsúlyosabb bűn a **kevélység** (gőg, hiúság), utána következik az **irigység** (féltékenység), majd a **harag** (düh), a **lustaság** (jóra való restség), a **fösvénység** (kapzsiság) és a **torkosság** (falánkság), végül a **bujaság** (kéjelgés). Kísértésük ellen hét, velük szögesen ellentétes erényt lehet gyakorolni.

A középkori olasz költő, Dante *Isteni Színjátékában* a hét főbűnt elkövetők, akik mindannyian az isteni szeretet ellen vétkeznek, nem kárhoznak el feltétlenül. A Purgatóriumba (a megtisztulás helyére) kerülnek, és mindnek megvan a maga büntetése. A **buja** lángokon kel át, a **falánk** képtelen leenni a fáról a gyümölcsöt, a **fösvény** arccal a földre kényszerül, a **lustának** lélekszakadva kell rohannia, a dühös, **gyűlölködő** ember fullasztó füstbe burkolózik, az **irigy** szemét bevarrják, a **kevély** pedig hátán súlyos kőlapokkal lépdelve alázkodik meg. Danténak egyébként volt némi önkritikája: saját magát az irigyek közé képzelte...

A főbűnök listája és tartalma évszázadokig finomodott, és még ma is alakulóban van, hiszen a katolikus egyház szerint érdemes olyan tetteket is besorolnunk, mint a társadalmi igazságtalanság vagy a környezetszennyezés. Angliában nemrég felmérést végeztek, miket tart a társadalom a legfőbb bűnöknek. A megkérdezettek a hét bűn közül csak a fösvénységet tartották meg, azt is az utolsó előtti helyen. A legnagyobb véteknek a **kegyetlenséget** nevezték, majd csökkenő sorrendben következett a **házasságtörés**, a **fanatizmus**, a **becstelenség**, a **képmutatás**, a **fösvénység** és az **önzés**.

Ennyire jól ismerjük magunkat, vagy ezeket a viselkedésformákat utáljuk a legjobban? Lehet, hogy mindenkinek más bűnlistája van? Kányádi Sándor például ezt vallja be:

Esti gyónás

ma sem vittél engem
a kísértésbe én vétkem
én igen nagy vétkem
én legnagyobb vétkem
versre való restség
(1977)

Szerinted?

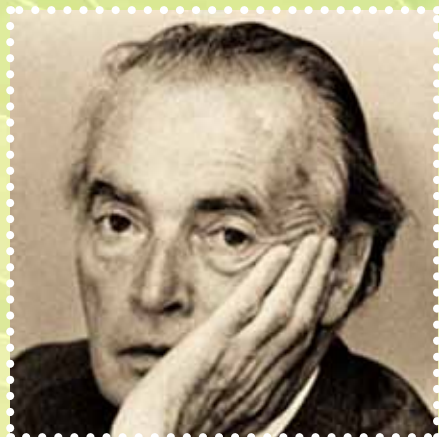
Mik a legnagyobb vétek és
mik a legjobb tulajdonságok?
Csak emberekkel szemben lehet
bűnököt elkövetni?

GYÖRFFY IVÁN

MÁNDY IVÁN – SZÜRKE LÓ [novella]

Ha elolvasod Mándy Iván valamelyik felnőtteknek szerkesztett kötetéből (például az *Egyérintőből*) a *Szürke ló* című novellát, néhány bekezdés után bizonyára eszedbe jut és megkérdezed magadtól, nem az író Csutak-könyveinek (*Csutak színre lép, Csutak és a szürke ló, Csutak a mikrofon előtt, Csutak és Gyáva Dezső*) magjáról van itt szó? De igen, és a mag nem csak azt jelenti, hogy a novellában felbukkanó Totyiból lesz Csutak. A kiöregedett, pusztulásra ítélt szürke ló körül megjelenő gyerekek *különbözően éreznek és gondolnak*, ahogy a regényekben is, és te választhatsz: melyikükkel tartasz? Akik megsajnálják a lovat (Totyi és Kati), vagy akik közönyösen vállat vonnak, még gúnyolódnak is rajta (a sárga trikós fiú és a nagy Dochnál)? A történet filmszerűen, két képsorban játszódik. Az elsőben Totyi hiábavaló kísérletét látjuk, hogy megmentse a vágóhídra szánt lovat. A második képsor másnap játszódik: a fiúk görögnek a fűben, és Totyi hirtelen fölülve, az üres égre bámulva azt állítja, hogy a szürke ló elszállt felettük, ő látta. A nagy Dochnál meg letép egy csomó füvet, a fiú arcába vágja, és a novella záró mondatában így szól: „Semmit sem láttál!” Melyiküknek van igazja? És miért durváskodik Dochnál?

A KÉTBALKEZES VARÁZSLÓ [mese CD]

Fitzhuber Dongónak semmi sem sikerül. Hiába kapta kézhez ősi cickafarkírással készített mestervarázsló oklevelét, ha a varázsigék egyszerűen nem maradnak meg a fejében, és a balszerencse is üldözi. Ráadásul a hivatali pozíciókat osztó Varázsdarázs is pikkel rá, és minden varázsló rémálmát, egy lakótelepi állást sóz a nyakába. A Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelepen ifjú hőszűnt már majd elemészti az unalom, amikor egy este találkozik Éliás Tóbiással, aki hétéves és mesére vágyik. De nem ám amolyan hétköznapi, elalvás előtti mesére, hanem igazira, sajátira, amiben lakni lehet. A kétbalkezes varázsló és az égszínkék pizmás kisfiú nekivág a lakótelep rengetegének, hogy megtalálja a mesét, és hamarosan az események forgatagába kerülnek, amikor I. Badar király elveszett leánya, a világszép Lanolin keresésére indulnak. A hatalmas háztömbben kóbor lovagokhoz méltó kalandok várnak rájuk és nem utolsósorban le kell győzniük a Csikorgó Csőkorgót, aki maga a Csúf Csögörény. A mese végére még Fitzhuber Dongó is megtanul egy varázsigét, és ha kedvet kaptál, te is vele mondhatod: *Kezdjük el, aztán majd meglátjuk. Csak úgy egyszerűen: zummele!*

Olyan szép ez a nyár, mint a mesében – de milyen is lenne, ha egyszer ott vagyunk valóban, méghozzá egy vadonatúj mesében, amit most képzelünk el éppen. Van hozzá kedved? Akarod? Szeretnéd? Van hozzá bátorságod? Nekivágjunk?

Mert ez a kék trikót, meggypiros nadrágot viselő mesehős, akit itt látsz a képen, egy nyári napon bizony nekivágott, elindult, és mire a hegyek mögött lebukott a mi mesehősünk nadrágjához ugyancsak hasonló színű nap, megérkezett az erdő szélére, fölverte a sátrát, s már épp bontogatta a hátizsákját, hogy megvacsorázzon, amikor megzörrent a közeli bodzabokor, és kiugrott mögüle egy... egy... Mit is mondjunk róla hirtelenjében? Egy meselény... A szoknyája hosszú, virágos, a kabátkája fekete, a kalapja karimája cifra, a haja hosszan leomló, a kezében valami szalagot vagy madzagot lenget, a hangja el-elfullad, ahogy megszólal, és hevesen mutogat az erdő mélye felé:

– Segítség! Segíts... Kérlek, nagyon kérlek... Az történt, hogy beszorult és leesett... És nem tudom fölemelni... Egyedül nem tudom... Kérlek! Csak gyorsan... Ide...! Vagyis oda... ott! Az erdei házban! A pincében! Gyere már!

– Micsoda? – kérdezi a mi Mesehősünk. – Hova? Minek? És ki vagy te egyáltalán?!

A kezdet: ennyi. A folytatás most már a te képzeleted szerint alakuljon. Annyit azért még mondjunk ki, hogy a segítséget kérő lény egyaránt lehet tündér és boszorkány, vagy akárki, az erdei ház pedig a pincéjével csapdát is rejtegethet... Menjen vagy maradjon? Képzeld magad a Mesehős helyébe, képzeld tovább a történetet! Írd le a folytatást, és küldd el nekünk 2008. június 20-ig! A legizgalmasabb változatokat az őszi számban közöljük.

